

התוצאות העסקיות

סך הרווח של חמש הקבוצות הבנקאיות, הכולל גם רווחים מפעולות בלתי רגילות ואת חלקם של בעלי מניות חיצוניים, עלה השנה בכ-7%, והגיע לכ-3.8 מיליארדי ש"ח - נתון המשקף תשואה כוללת להון בשיעור של 11.7%, לעומת 11.3% אשתקד. עלייה זו היא בעיקרה תוצאה של התרחבות הפעילות הפיננסית, בעיקר במגזר השקלי הלא-צמוד (לצד יציבות במירווח הפיננסי הכולל), שתרמה לעלייה של הכנסות הבנקים מרווחי מימון. גורמים נוספים לשיפור הרווחיות הם הפעילות הערה בניירות ערך בארץ ובחו"ל, שהגדילה במידה ניכרת (בכ-40%) את הכנסות הבנקים מפעילות של לקוחות בשוק ההון, וגידול הרווחים הבלתי רגילים של הבנקים, עקב מכירת חברות שונות. את השיפור ברווחי הבנקים קיזזו חלקית עליית ההוצאות בגין עובדים - ובפרט ההוצאות בגין פרישה-מרצון, במסגרת תהליכי ייעול המתנהלים בחלק מהבנקים - וגידול ההפרשות לחובות מסופקים, המשקף ירידה באיכות האשראי. ההאטה הכלכלית במשק והמצב הפוליטי והביטחוני השפיעו על התוצאות העסקיות של הבנקים החל מהרביע האחרון של שנת 2000, והתבטאו ביתר שאת בנתוני המחצית הראשונה של 2001. נראה אפוא, כי המגמה ארוכת טווח של שיפור ברווחיות הבנקים לא תימשך בשנת 2001, וצפויה אף ירידה ברווחיותם.

1. רווחיות הקבוצות - הממצאים העיקריים¹

בשנת 2000 אופיינה מערכת הבנקאות בהמשך העלייה של הרווח ושל הרווחיות, שאנו עדים לה בשנים האחרונות. סך הרווח בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות (הכולל את הרווח הנקי ואת זכויות המיעוט) עלה מ-3,580 מיליוני ש"ח אשתקד ל-3,833 מיליונים השנה, ושיקף עלייה בתשואה הממוצעת להון (הרווחיות) מ-11.3% לכ-11.7% (לוח ג'-1). כמו בשנים קודמות הייתה השנה שונות גדולה בתשואה-להון: התשואה גדלה בארבע מן הקבוצות הבנקאיות הגדולות, ואילו בקבוצת "בנק דיסקונט" נרשמה תשואה שלילית בשיעור של 0.6% (לוח ג'-2). למרות העלייה ברווחי הקבוצות הבנקאיות, שמרו הרווחים מפעולות רגילות לפני מס על יציבות (6,050 מיליוני ש"ח, לעומת 6,090 מיליונים אשתקד), ועיקר גידולו של הרווח נבע מרווחים בלתי רגילים ומירידה בהפרשות למס. התפתחות זו בלטה מאוד בקבוצת "בנק לאומי", כפי שיובהר בהמשך.

1 הדיון בפרק זה נסב על הרווחים והרווחיות של חמש הקבוצות הבנקאיות, אולם הניתוח המורחב של המירווחים ושל ההכנסות וההוצאות התפעוליות נסב על כל הבנקים המסחריים, על בסיס בנק בודד - לא מאוחד. הנתונים מבוססים על הדוחות השנתיים של הבנקים שפורסמו לציבור ועל דיווחים לפיקוח על הבנקים.

לוח ג'–1

אינדיקטורים להתפתחות ההון המותאם ורווחיותו בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות,
1995 עד 2000

2000	1999	1998	1997	1996	1995	
(מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2000)						
36,004	33,473	32,005	30,968	28,569	27,066	1. ההון בסוף השנה ¹
32,810	31,630	31,001	28,569	27,066	25,718	2. ההון בתחילת השנה ²
2,311	2,066	2,220	2,392	2,693	3,092	3. ההפרשה השנתית לחובות מסופקים
6,050	6,090	4,516	4,919	3,959	3,645	4. הרווח מפעולות רגילות לפני מס
2,888	3,042	1,913	2,366	2,189	1,855	5. ההפרשה למסים על הרווח מפעולות רגילות
321	159	18	451	168	47	6. הרווח מפעולות לא רגילות נטו
377	358	354	395	406	368	7. חלקן של הקבוצות ברווחי החברות הכלולות
-27	15	87	30	49	-42	8. הפרשי התרגום
3,833	3,580	3,062	3,429	2,393	2,162	9. סך הרווח ³ (4)-(5)+(6)+(7)+(8)
(אחוזים)						
18.4	19.3	14.6	17.2	14.6	14.2	10. הרווחיות מפעולות רגילות לפני מס (4)/(2)
11.7	11.3	9.9	12.0	8.8	8.4	11. הרווחיות הכוללת להון לאחר מס (9)/(2) (ROE)
0.6	0.6	0.5	0.7	0.5	0.4	12. הרווחיות הכוללת לנכסים לאחר מס (ROA)
0.5	0.5	0.6	0.8	0.9	1.0	13. שיעור ההפרשה השנתית לחומ"ס מתוך האשראי לציבור שבאחריות הקבוצות

- 1) ההון בתוספת חלקם של בעלי מניות חיצוניים.
 - 2) ההון בתחילת השנה בתוספת ההנפקות לפי עיתון ובניכוי דיבידנד שחולק לפי עיתון.
 - 3) כולל חלקם של בעלי מניות חיצוניים ברווח המאוחד.
- ה מקור: דוחות כספיים לציבור.

השיפור בביצועים של רוב הקבוצות הבנקאיות הגדולות בשנת 2000 לא נמשך ברביע הראשון של שנת 2001: התשואה הממוצעת להון בחמש הקבוצות הבנקאיות הסתכמה ברביע זה בכ-7.6% בלבד, ובכל אחת מהן נרשמה ירידה. ברביע זה בולטת השפעת ההאטה בצמיחה הכלכלית, שנבעה ממספר גורמים, בלתי תלויים זה בזה: האירועים הביטחוניים ואי-הוודאות הכללית באשר לעתידו של האזור, המשבר בענפי הטכנולוגיה העילית, שהיו הקטר לצמיחה במהלך שנת 2000, והדשדוש של שוקי ההון בארץ ובעולם. התפתחויות אלה השפיעו לרעה על רווחי הבנקים: המיתון בענפים מסוימים הביא לירידה באיכות האשראי שניתן לענפים אלה ולהיקלעותם של לקוחות לקשיים בהחזר ההלוואות. מלבד זאת ירדו ההכנסות משוק ההון והצטמצמו המירווחים הפיננסיים – התפתחויות שלא קוזזו במלואן על ידי עליית היקפי הפעילות.

ביצועיה של מערכת הבנקאות הישראלית אינם חורגים בדרך כלל מאלה של מערכות בנקאות במדינות מפותחות. בלוח ג'–3 מוצגים מדדי ביצוע, תפעול וסיכון במערכות בנקאות

סעיפים עיקריים מידוח הרווח וההפסד המאוחד של המשקבוצות הבנקאיות, הגדולות, 1999-2000 (מיליוני ש"ח, מדורג דצמבר 2000)

- (3) הרווח האזור כולל את חלקה של הקבוצה ברווחים של הכרזה כללית, את חלקה של בעלי חלקה של חצינו, את הרווח מממש נסמך והשקעות ואת הרווח נטו מפעילות כלית, כלל מפעלות.
- (4) סך הרווח מוגדר כרווח חלקה של בעלי מניות חיצוניים והפרשי חרגום שנוקפו לדון.
- (5) הדיון והכרזה בעלי מניות חיצוניות לתחילת השנה בתוספת התנפלות לפי ציתון ובניכוי דיבידנד שחולק לפי ציתוני.
- המקור: דוחות כספיים לציבור.

בעשרים מדינות²; מהם עולה כי התשואה להון במערכת הבנקאות הישראלית אינה שונה מהממוצע בקבוצת ההתייחסות שלה³, אולם המירווח הפיננסי על סך הנכסים בישראל גבוה במקצת מהממוצע בקבוצה זו. המירווח הפיננסי בישראל לא השתנה לעומת אשתקד, בעוד שברוב מדינות ההשוואה הוא ירד, בעקבות תהליכי הגלובליזציה, ובפרט בגלל תחרות מצד בנקים גדולים אוניברסליים ומיזוגים בין בנקים ממדינות שונות – התפתחויות שבהשפעתן הסביבה שהבנקים פועלים בה נעשתה תחרותית יותר. אשר למדדי הסיכון – שיעורי ההפרשה השוטפת לחובות מסופקים בסך האשראי ושיעורי הלימות ההון בישראל נמוכים מהממוצע בקבוצת ההתייחסות.

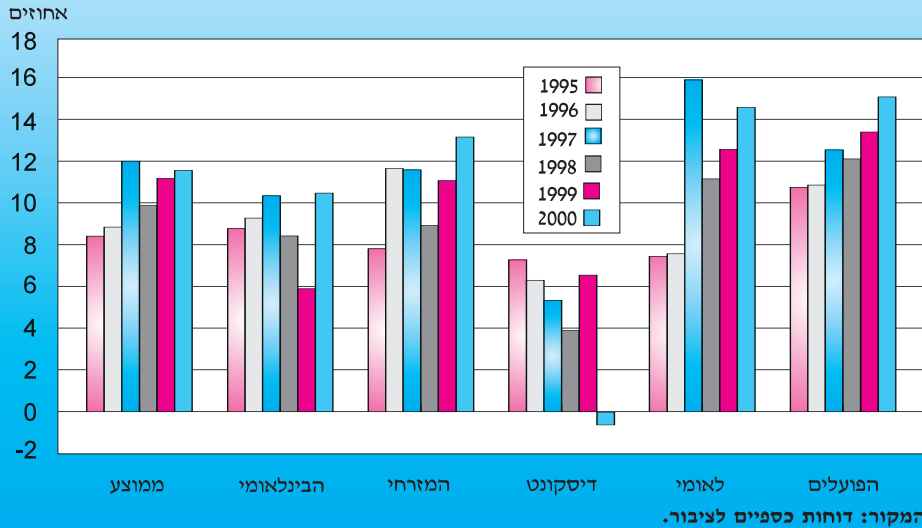
שיעור ההוצאה התפעולית לסך נכסים בישראל נמוך מאשר במדינות ההשוואה (אולי בשל הבדלים בהגדרת סך הנכסים), ואילו בשיעור הכיסוי של ההוצאות התפעוליות בהכנסות תפעוליות וביחס היעילות אין ביניהן הבדלים מהותיים. הגורמים המסבירים את רוב העלייה בתשואה – להון של הקבוצות הבנקאיות לעומת שנת 1999 הם:

1. התרחבות הפעילות הפיננסית, בעיקר במגזר השקלי הלא-צמוד, לצד יציבות במירווח הפיננסי הכולל (2.0%); אלה פעלו לעלייה ניכרת של כמיליארד ש"ח ברווחי המימון (לפני הפרשה לחובות מסופקים) של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות (לוח ג'-2); התרחבות זו מאפיינת את מערכת הבנקאות בשנים האחרונות, ומסבירה את העלייה המתמדת של רווחי המימון מאז שנת 1994 (דיאגרמה א'-8).
2. עלייה בתרומתן של ההכנסות התפעוליות, שהביאה לעלייה של כ-900 מיליוני ש"ח ברווחי הקבוצות לעומת אשתקד. עיקר העלייה של ההכנסות התפעוליות השנה מוסבר בעמלות הקשורות בפעילות עם שוק ההון; אלה גדלו בכ-40% לעומת אשתקד, הודות לפעילות המואצת שאפיינה את שוקי ההון הראשוני והמשני, כפי שמשקף במחזורי המסחר ובגיוסי ההון. התרחבות פעילותם של המשקיעים הישראלים בשוקי הון, שהתרכזה בשוק המקומי ובבורסות בעולם, ובפרט בנאסד"ק, הגדילה את הכנסות הבנקים מעמלות הקשורות בשוק ההון.
3. גידול תרומתן של החברות המוחזקות לרווחי הבנקים; זו הסתכמה בכ-1.63 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-1.5 מיליארדים אשתקד (לוח ד'-1). כך עולה מבחינת רווחי הקבוצות הבנקאיות בחתך שונה, המתייחסת אל הקבוצה הבנקאית כאל משקיע המפזר את השקעותיו בתיק בין פעילות פיננסית-קלאסית לפעילויות אחרות – בבנקים למשכנתאות, בשלוחות

2 בהשוואה בין-לאומית זו נכללו 10 הקבוצות הבנקאיות הגדולות בכל מדינה שפעילותן העיקרית היא בנקאות מסחרית, בהנחה כי אלה משקפות במידה רבה את ביצועיה של כלל המערכת הבנקאית באותה מדינה. בישראל כללנו את חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות, ובארה"ב – את 100 הקבוצות הגדולות. המדגם מכיל אפוא כ-300 בנקים. חשוב לציין כי הנתונים על מערכת הבנקאות הישראלית מותאמים להשפעת האינפלציה, בעוד שבמדינות ההשוואה הדיווחים הם על בסיס נומינלי. הבדל זה בדיווח אינו מהותי, מפני שיעורי האינפלציה הנמוכים ברוב מדינות ההשוואה והאינפלציה בשיעור אפס שהייתה בישראל בשנת 2000. מאגר הנתונים נלקח מתוך Bankstat, וה- The World Factbook 2000.

3 בקבוצת ההתייחסות של ישראל נכללו מדינות הדומות לה מבחינת הגודל של התמ"ג ושל מערכת הבנקאות; ראו הערות ללוח ג'-3. מדינות העונות על הקריטריון דלעיל, אך שונות מהותית מישראל בסביבתה ובאופיה של הפעילות הבנקאית (למשל בעלות מערכות בנקאות מאוד לא-ריכוזיות, או כאלה שעיקר פעילותן היא פעילות off-shore), לא נכללו בקבוצת ההתייחסות.

דיאגרמה ג'1-
התשואה הכוללת להון לפי הקבוצות הבנקאיות,
1995 עד 2000

חור"ל ובחברות ריאליות. גידול תרומתן של החברות המוחזקות הוא תוצאת גידול רווחיהן של חברות בנות שהן חברות השקעות או החזקות, וכן של הבנקים למשכנתאות; תרומתן של חברות ההשקעות וחברות ההחזקות לרווח הנקי של הקבוצות הסתכמה השנה בכ-370 מיליוני ש"ח (עלייה של 90 מיליונים לעומת אשתקד), ונבעה בעיקר ממכירת התשתית התפעולית של חברת "אלפא קארד" של "הבנק הבינלאומי", ורישום רווחים בגין מימוש השקעה זו, וכן מרווחים שרשמו החברות הבנות של הקבוצות הבנקאיות הפועלות בשוק ההון ועוסקות בחיתום והשקעות. כוללת תרומתם החיובית של הבנקים למשכנתאות – תרומה מפתיעה לנוכח ההאטה המתמשכת בענף הנדל"ן והתגברות התחרות בענף המשכנתאות. תשואת ההשקעה בהם הייתה בשנים האחרונות גבוהה ויציבה (11.9% בשנת 2000 ו-13.0% בממוצע לשנים 1993 עד 2000). כנגד זאת ירדה תרומתן של החברות הריאליות וחברות הביטוח לרווח הנקי של הקבוצות הבנקאיות, והסתכמה בכ-180 מיליוני ש"ח, לעומת כ-260 מיליונים אשתקד. ירידה זו נבעה בעיקר מהפסדי "אי.סי.איי. טלקום בע"מ", חברה מוחזקת של חברת "כור", שבגינה הצטמצמה תרומתם של רווחי "כור" לרווחי קבוצת "הפועלים" מ-128 מיליוני ש"ח אשתקד לכ-57 מיליונים בלבד השנה. תרומתן של החברות הבנקאיות בחור"ל לרווחי הקבוצות שמרה על יציבות (תרומה של כ-227 מיליוני ש"ח לרווח הנקי), ותשואת ההשקעה בהן הסתכמה בכ-4.4% בלבד (הנמוכה מבין שאר ההשקעות של הבנקים, לוח ד'-2). הפעילות והביצועים של כל החברות המוחזקות – המאוחדות והכוללות – ותרומתן לרווחי הבנקים שבראש הקבוצות, מנותחות בפרק ד'.

4. עלייה ברווחים הבלתי רגילים, שהסתכמו בכ-348 מיליוני ש"ח ותרמו לגידול רווחי הקבוצות הבנקאיות השנה בכ-164 מיליוני ש"ח. משקלו של סעיף זה ברווחי הקבוצות הגיע ליותר מ-9%, המהווים כנקודת אחוז מהתשואה-להון. הרווחים הבלתי רגילים בלטו

השנה במיוחד בקבוצת "בנק לאומי" ותרמו לתשואת הבנק 3.1%. מקורם של רווחים אלה במכירת מניות של "כור תעשיות בע"מ" ושל חברת "כ.א.ל".

כנגד זאת פעלו השנה מספר גורמים שגרעו מרווחי חמש הקבוצות הבנקאיות ביחס לאשתקד: 1. עליית ההפרשות לחובות מסופקים בכ-250 מיליוני ש"ח (כ-12%), לאחר ארבע שנים רצופות של ירידה. גידול ההפרשות השנה נבע בעיקר מעליית ההפרשות בגין ענף הבנייה והנדל"ן, השרוי בהאטה זו השנה הרביעית ברציפות. כן גדלו ההפרשות בגין הענפים כתי מלון ושירותי אוכל והארכה, בגלל פגיעתם הקשה של האירועים הביטחוניים שהחלו בסוף השנה. סיכון האשראי על פי כמה מדדי איכות וכמות (היקף האשראי, משקלו בתוצר ורמת ההפרשות לחובות מסופקים) מצביע על עלייה בחשיפת הבנקים לסיכונים אשראי. כנגד זאת אנו רואים כי שיעור ההפרשה לחובות מסופקים מהאשראי עומד על 0.5% בלבד, בדומה לאשתקד, ונמוך מן הממוצע במדינות אחרות בעלות מאפיינים דומים (0.93%, לוח ג'-3). ייתכן אפוא, כי רמת הסיכונים של הבנקים בישראל אינה משתקפת עדיין ברמת ההפרשות לחובות מסופקים. על כך מצביע גם המשך גידול ההפרשות לחובות מסופקים (12.7%) ברביע הראשון של שנת 2001 ביחס לשיעורן ברביע המקביל אשתקד.

2. עליית ההוצאות התפעוליות מכ-14.6 מיליארדי ש"ח בשנת 1999 לכ-16.3 מיליארדים השנה. עיקר העלייה (כמיליארד ש"ח) נבע מגידול ההוצאות בגין עובדים, בפרט ההוצאות בגין פרישה-מרצון, שהסתכמו בסך הבנקים המסחריים בכ-378 מיליוני ש"ח. הוצאות אלו מוסברות ביישום תכניות לפרישה מרצון, בפרט בשלושת הבנקים הגדולים, במטרה לייעל את המערכת ולצמצם את עלויות השכר בעתיד, באמצעות החלפת עובדים וותיקים, ששכרם גבוה, בחדשים. תכניות אלה מופעלות זה כמה שנים, אך רישומן לא ניכר בנתוני הוצאות התפעול של הבנקים. מספר המשרות בבנקים לא השתנה השנה, ולכן עלה השכר הממוצע למשרה במערכת הבנקאות (7.4%) מעט מעבר לעלייתו הממוצעת במשק (כ-6.5%), אף שזו הושפעה מאוד מתוספות השכר בתחום תעשיות הטכנולוגיה העלית, על רקע ביקוש גדול לעובדים. השנה גדל הפיזור בעלות למשרה בין הבנקים השונים, בפרט בקרב הבנקים הקטנים.

בשנת 2000 היה קושי בבחינת התוצאות העסקיות של מערכת הבנקאות ובהשוואת ביצועיה לאלה של שנים קודמות, משתי סיבות: (א) שינויים מבניים במערכת הבנקאית הביאו לאיבוד דוחות מסוימים שלא היו אשתקד, וכנגד זאת הופרדו דוחותיהם של חברות אחרות, שנמכרו.⁴ (ב) על פי שינויים בהוראות הדיווח לציבור, נדרשים הבנקים המסחריים, לראשונה, לדווח לפיקוח על הבנקים על השפעתם של הנגזרים הפיננסיים על כל אחד מבסיסי הצמדה, המהווים חלק ממערך ניהול הנכסים וההתחייבויות ומיועדים לסגירת פוזיציות מאזניות; עד לשנת 2000 נרשמו הרווחים מנגזרים פיננסיים אלה בסעיף נפרד.

4 כך, למשל, בקבוצת "הפועלים" נכללו בדוחות המאוחדים, לראשונה, נתוניו של בנק "אוצר החייל", ואילו בנתוני ההשוואה לשנים קודמות לא רשמה הקבוצה את חלקה ברווחי בנק זה. איחוד הדוחות מגדיל את רווחי קבוצת "הפועלים" לפני מס בכ-100 מיליוני ש"ח. ב"בנק דיסקונט" אוחדו לראשונה בנתוני השנה שתי חברות בנות ("אילנות דיסקונט בע"מ" ו"כרטיסי אשראי לישראל בע"מ"); נוסף על כך חלו שינויים בתחום כרטיסי האשראי: חלקו של "בנק לאומי" ב"ויזה כ.א.ל." נמכר ל"בנק דיסקונט", והסתיימה פעילות "אלפא קארד" של "הבינלאומי". כל אלה מקשים על השוואת ביצועי שנת 2000 לאלה של קודמתה.

2. תרומת הרכיבים העיקריים לרווח

א. הרווח מפעולות מימון

הרווח של סך הבנקים המסחריים מפעולות מימון גדל השנה בכ-5% והסתכם בכ-13 מיליארדי ש"ח, (לוח ג'-4). עלייתו נבעה מגידול בן 9% של הפעילות הפיננסית – בהמשך להתרחבותה של פעילות זו בשנים האחרונות – לצד ירידה קלה של המירווח הפיננסי הכולל מ-2.1% אשתקד לכ-2% השנה⁵.

זו השנה הראשונה שבה הבנקים נדרשים לכלול בדיווחיהם על המירווחים הפיננסיים את השפעת אותם נגזרים פיננסיים המשמשים לניהול הנכסים וההתחייבויות ומוגדרים כ-ALM⁶. עד לשנה זו נרשמו רק ההכנסות מעסקות גידור במגזרי ההצמדה השונים, ואילו משנת 2000 מחויבים הבנקים לשייך, נוסף על עסקות הגידור גם עסקות ALM על פי ייעודן הכלכלי⁷. כיוון שהדיווח הוא ראשוני, ואינו כולל נתוני השוואה לשנה הקודמת, יש לסייג את ההשוואה בין שנת 2000 לשנת 1999 בחישובי המירווחים הפיננסיים. הפעילות בנגזרים פיננסיים בלטה במיוחד במגזר מטבע החוץ ובמגזר השקלי הלא-צמוד. הפעילות בהם סגרה את עודף המקורות במגזר הלא-צמוד, ואת עודף השימושים במגזר מטבע החוץ⁸.

(1) המגזר השקלי הלא-צמוד

הרווח מפעולות מימון מן הפעילות השקלית הלא-צמודה עלה השנה עלייה ניכרת - בכ-530 מיליוני ש"ח (מ-5,358 מיליוני ש"ח ל-5,890 מיליונים); זאת הודות לגידול הניכר של היקף הפעילות הלא-צמודה, לצד ירידה של כ-0.4 נקודת אחוז במירווח הפיננסי. הפעילות הבנקאית הלא-צמודה מתרחבת זה כמה שנים. השנה היא מוסכרת ברמתן הגבוהה של הריביות הריאליות בשוק, שבעטיה מעדיף הציבור ליטול אשראי לטווח קצר על אשראי לטווח ארוך, שהוא בעיקרו צמוד, ובמקביל להשקיע בנכסים שקליים לא-צמודים שתשואתם גבוהה מזו של פיקדונות אחרים. מלבד זאת, הירידה של סביבת האינפלציה, ובפרט של אי-הוודאות האינפלציונית, מגבירה את התמריץ לפעילות לא-צמודה על חשבון הצמודה. משקלו של המגזר הלא-צמוד בסך השימושים הגיע לשליש, והודות למירווח הפיננסי עליו, שהוא, למרות ירידתו, גבוה יותר מאשר במגזרי הפעילות האחרים, הגיעה תרומתו לרווחי המימון של הבנקים לכ-45% (לוח ג'-4).

5 בהשוואה הבין-לאומית אנו מאמצים את החישוב המדווח במאגר של ה-Bankstat, כלומר מחשבים את המירווח על חמש הקבוצות הבנקאיות על-פי ההגדרה של שיעור רווחי המימון בסך הנכסים, בשונה מהמדווח כאן.

6 Asset Liability Management.

7 כאשר הנגזר מיועד להקטין עודף התחייבויות, הסכום החוץ-מאזני של נכס-לקבל של הנגזר יקוּזז מההתחייבות המאזנית של המגזר. כאשר הנגזר מיועד להקטין עודף נכסים, הסכום החוץ-מאזני של ההתחייבות-לשלם שלו יקוּזז מהנכסים המאזניים של המגזר. הצד השני של העסקה החוץ-מאזנית יצורף לסך כל הנכסים או ההתחייבויות של המגזר הרלבנטי וההכנסה/ההוצאה מהנגזר תירשם במגזר זה.

8 בדיווחי הקבוצות הבנקאיות שויכו עסקות ALM למגזרי ההצמדה השונים גם בשנת 1999, אך בפירוט מצומצם. כיווני ההתפתחות של המירווחים הפיננסיים של הקבוצות הבנקאיות, הכוללים עסקות ALM, לשנים 1999 ו-2000 (לוח ג'-4א') דומים לאלה המחושבים לסך התאגידים הבנקאיים.

אומדן המרווחים הפיננסיים¹ של הבנקים המסחריים וההכנסות מהם על פי שימושיהם, 1999-2000

- (1) שיעור ההכנסה על האשראי לצבור חשב על האשראי בנקבי יתרה הפורשה לחובות מסופקים.
- (2) השלשמים המועדפים בסך האשראי מפרידות מיועדים לממשלה, לצבור ולאחרים, ואגם כוללים את האשראי מפרדות מיועדים. פקדונות אלו הם על אחריות המפקד והחודם מותרת במידת הנבירה.
- (3) לא כולל גידור וטקמת AML, שכן התוצאות של פעולות אלו נכללו בעליו במגורים הרלוונטים, לפירוט ראה לוח 2-5.
- (4) לפירוט ראה לוח 2-5.
- (5) כולל רווחים (הפסדים) מאוניות חוב, ופחתה הפרשה לחובות מסופקים וגביית חובות ושלטון פירעון מקדים.

המקור: דיווחים למפקח על הבנקים.

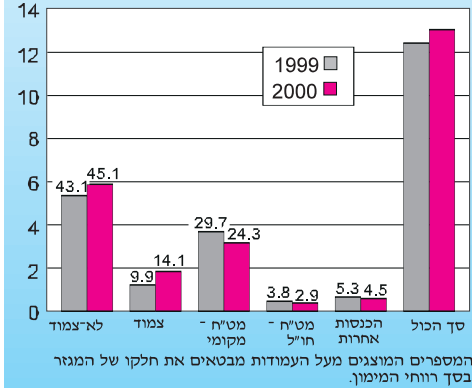
המקור : דיווחים למפקח על הבנקים.

ירידת המירווח הפיננסי הממוצע על השימושים בפעילות השקלית הלא-צמודה, מ-3.2% ב-1999 ל-2.8% השנה (לוח ג'-4), נגזרה מירידת פער הריביות: הריבית הממוצעת על השימושים הצטמצמה בכ-1.5 נקודות אחוז, בעוד שהריבית הממוצעת על המקורות הצטמצמה בכ-0.8 נקודות אחוז בלבד. (הרחבה ראו בפרק ב'). ירידת פער הריביות היא המשך למגמה רב-שנתית, שהחלה ב-1985; זו עולה בקנה אחד עם הליברליזציה בשוקי הכספים וההון, שהסירה את רוב המחיצות והגדילה את התחלופה בין מגזרי הפעילות השונים, וכך צמצמה את הבדלי המירווחים הפיננסיים ביניהם. לירידת המירווח הפיננסי מספר סיבות נוספות:

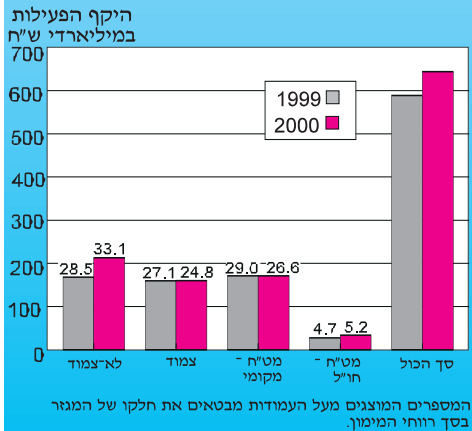
(א) שינוי בהרכב האשראי לציבור, שהתבטא בעלייה ניכרת (40%) של יתרת האשראי לזמן קצוב, ובפרט של האשראי פדיון; זו פעלה לירידת הריבית הריאלית על השימושים, שכן תשואתו של האשראי לזמן קצוב נמוכה מתשואת האשראי האחר במגזר. (ב) בשנת 1997 הנהיג בנק ישראל את המכרז על שיעור הריבית בפיקדונות השקליים הלא-צמודים של הבנקים, לתקופות של שבוע עד שלושה חודשים, וזאת לשם ספיגת עודפי נזילות ועיקור ההשפעה של המרות מטבע החוץ על בסיס הכסף. בשנת 2000 גדלו פיקדונות אלה, ויתרתם הממוצעת הגיעה לכ-55 מיליארדי ש"ח, שהם כרבע מסך השימושים של הבנקים במגזר השקלי הלא-צמוד. שיעור התשואה עליהם נמוך משיעור התשואה הממוצע על יתרת השימושים (מפני סיכונם הנמוך), ולכן הוא העמיק את ירידת הריבית הריאלית על השימושים⁹. בשנים האחרונות התאפיין המגזר בעודפי מקורות, שמימנו מגזרי פעילות אחרים. גם השנה היה נרשם עודף מקורות אלמלא הפעילות בנגזרים

9 את רווחי הבנקים מפיקדונותיהם בבנק ישראל ניתן לאמוד באופן גס; שיעור התשואה הריאלי על פיקדונות אלה הסתכם בכ-8.3%, ואילו המחיר הממוצע של גיוס מקורות במגזר זה הסתכם בכ-7.9%; ולפיכך בהנחה שפער הריביות הוא 0.4%, הסתכמו רווחי הבנקים מפעילות זו בכ-220 מיליוני ש"ח.

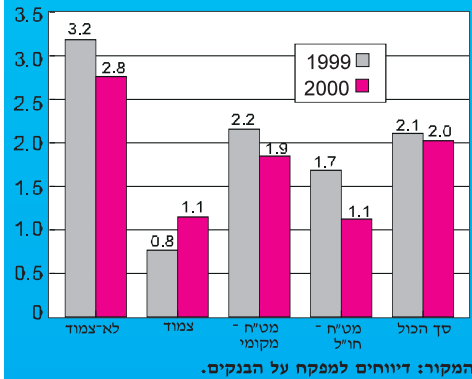
דיאגרמה ג'-2
התרומה של מגזרי ההצמדה השונים לרווח, 1999 ו-2000
הרווחים במיליארדי ש"ח

היקפי השימושים לפי מגזרי התינון הפיננסי, 1999 ו-2000
היקף הפעילות במיליארדי ש"ח

המירווחים הפיננסיים, 1999 ו-2000
אחוזים

פיננסיים, אך שיוך הנגזרים הפיננסיים למגזרי ההצמדה השונים מצביע על סגירת פוזיציה זו, ואף על עודף שימושים קטן במגזר (כמיליארד ש"ח).

(2) המגזר הצמוד למדד

המגזר הצמוד למדד¹⁰ שמר על יציבות מבחינת היקפי הפעילות, אך עליית המירווח הפיננסי בו, מ-0.8% ל-1.1%, הביאה לעלייה בת 50% ברווחי המימון שלו, והם הסתכמו בכ-1.8 מיליארדי ש"ח. גם בשנה הנסקרת, בדומה לשנים קודמות, אנו עדים לעלייה מתמדת של הפעילות החופשית – על חשבון הפעילות המיועדת, שהצטמצמה בכ-25% (לוח ג'-4).

שיעורי הריבית במגזר זה נגזרים מביקושי הציבור לאשראי צמוד ומהתשואות על איגרות החוב. כמו בשנים האחרונות נמשכו השנה הפדיונות מקופות הגמל, ועלו התשואות על איגרות החוב. (להרחבה ראו פרק ב'). עלייה זו גררה עלייה בתשואה על האשראי הצמוד, והשפיעה ביתר שאת על עלות הגיוס של תכניות החיסכון. זאת מפני שמחסור מתמשך במקורות צמודים מגביר את התחרות של הבנקים על כספים אלה, ולכן הם מציעים תשואות אטרקטיביות למפקידים. למרות עליית התשואות של תכניות החיסכון הצמודות בשנה הנסקרת, נותרו מקורות אלה זולים יותר לבנקים מהמקורות האחרים, בפרט השקליים הלא-צמודים. התפתחות הריביות פעלה לירידה קלה של פער הריביות השולי במגזר הצמוד, אך פער הריביות הממוצע, וכן המירווח הפיננסי, עלו במגזר זה; לכך כמה סיבות עיקריות: (א) השפעתה של הפעילות בשוליים על פער הריביות הממוצע אינה מהותית, מפאת משקלם הגדול יחסית של נכסים והתחייבויות, שהריביות עליהם נקבעו בעבר לטווח ארוך, במגזר הצמוד. (ב) עודף השימושים במגזר מומן בהון פיננסי, שעלותו הריאלית לצורך חישוב המירווח הפיננסי היא אפס¹¹. בשנים האחרונות אנו עדים למחסור במקורות צמודים, וזה החריף בשנת 2000; כך עולה מעודף השימושים על ההתחייבויות במגזר זה, שהסתכם השנה בכ-20 מיליארדי ש"ח – כ-12% מהיקף הנכסים (לעומת 14 מיליארדי ש"ח, שהם כ-8.7% מהיקפם אשתקד). פעילותם של הבנקים בנגזרים פיננסיים (ALM) לצורך סגירת הפוזיציה הייתה שולית ביותר במגזר זה – כנראה משום שהמגזר הצמוד נסגר כנגד ההון הפיננסי, ולכן הפוזיציה במגזר אינה חושפת את הבנק לסיכון בסיס של אינפלציה. כנגד זאת, בשאר מגזרי ההצמדה ניכרת פעילות ערה בנגזרים פיננסיים, שפעלה לירידה משמעותית של החשיפה לסיכון בסיס ההצמדה. (ג) השתנה תמהיל השימושים – עלה משקלו של האשראי לציבור, הרווחי מבין כל השימושים, וירד משקל השימושים הפחות רווחיים, כגון האשראי לממשלה (ב-24%) – ירידה המבטאת את המשך הקטנת מעורבותה של הממשלה בתחום תכניות החיסכון – וכן ירדו איגרות החוב של ממשלת ישראל, עם פירעון כספי האמיסיות של איגרות חוב שהופקדו באוצר. (ד) הפער בין המדד "הידוע" למדד "בגין" הגדיל את רווחי המימון בשנה הנסקרת בכ-105 מיליוני ש"ח, שרובם נרשם במגזר הצמוד. השפעה זו על רווחי הבנקים היא אקראית ותלויה בשינויים באינפלציה, ובטווח הארוך ניתן לצפות לדעיכתה, עם ירידת שונות האינפלציה על פני השנה¹².

10 מגזר זה כולל משנת 1995 את מגזר הברירה.

11 זאת הנחה חזקה, אך נדרשת לצורך התאמת רווחי המימון ממגזרי ההצמדה השונים לסך כל רווחי המימון המדווחים על ידי הבנקים. לו אימצנו הנחה ריאלית יותר, שלפיה המחיר הכלכלי של ההון הפעיל דומה לתשואה על איגרת חוב צמודה ארוכת טווח, לא הייתה מתקבלת עלייה של המירווח במגזר זה.

12 להרחבה ראו תיבה ג'-1 בסקירה לשנת 1998.

לוח ג'-א'
אומדן המורכבות הפיננסיים של המשקיצות הבנקאיות הגדולות וההכנסות מהם על פי שימושיהם, 1999 ו-2000

התרחות לרווח		הרווח		המזרחי הפיננסי		המשקל בסך		היתרה הממוצעת		השימושים הלא-צמודים	
מפעילות מימון	מפעילות מימון	מפעילות מימון	מפעילות מימון	מפעילות מימון	מפעילות מימון	מפעילות מימון	מפעילות מימון	מפעילות מימון	מפעילות מימון	מפעילות מימון	מפעילות מימון
2000	1999	2000	1999	2000	1999	2000	1999	2000	1999	2000	1999
(מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2000)											
(אחוזים)											
39.2	40.6	5,944	5,755	3.0	3.5	31.1	28.5	197,012	164,597	השימושים הלא-צמודים	
19.1	18.5	2,899	2,618	1.4	1.3	32.5	35.0	205,887	202,192	המגזר הצמוד למזרח	
20.7	23.4	3,140	3,314	2.1	2.4	24.0	24.2	151,676	139,956	מגזר מטבע החוץ – הפעילות בישראל	
7.8	7.7	1,183	1,088	1.5	1.5	12.4	12.4	78,388	71,674	מגזר מטבע החוץ – הפעילות בחו"ל	
86.9	90.2	13,166	12,775	2.1	2.2	100.0	100.0	632,963	578,419	סך כל השימושים	
4.0	-0.5	605	-77							המכשירים הפיננסיים הנגזרים ³	
9.5	10.5	1,439	1,484							העמלות מעסקי מימון ⁴	
100	100	15,210	14,182	2.4	2.5	100.0	100.0	632,963	578,419	סך כל השימושים כולל הנגזרים	
-0.4	-0.1	-54	-12							והעמלות מעסקי מימון ⁵	
100.0	100.0	15,156	14,170	2.4	2.4	100.0	100.0	632,963	578,419	סך כל הרווח מפעילות מימון/	
המירוח הפיננסי הכולל											

- שיעור ההכנסה על האשראי ליציבור חושב על האשראי יתרת הרווחה לזכות מטופקים.
- בהישור המורחבים הפיננסיים נלקחו בחשבון, במגזר ההעמדה השונים, פעילות המידור והמזרחי הפיננסיים שהם ALM.
- לא כולל גידור ועסקאות ALM, שכן ההוצאות של פעולות אלו נכללו לעיל במגזרים הקולוניאליים.
- כוללות הכנסות מקיבלים, אשראי מעודות וערבויות שונות.
- כולל רווחים והפסדים מאגודות חוב, הפחתת הפרישה לחובות מטופקים וגביית חובות ועמלות פירעון מוקדם.

המקור: דוחות כספיים לעיבור.

(3) המגזר הנקוב במטבע חוץ והצמוד למטבע חוץ – הפעילות המקומית הרווח מפעילות מימון במגזר זה ירד בכ-14%, והסתכם בכ-3,173 מיליוני ש"ח; זאת בשל ירידת המירווח הפיננסי מ-2.2 אשתקד ל-1.9 השנה לצד יציבות של היקף הפעילות במונחי שקלים (לוח ג'-4). ירידת המירווח הפיננסי במגזר מוסכרת על רקע ירידת פער הריביות הדולריות במונחים ריאליים שקליים. בשנים האחרונות אופיין מגזר מטבע החוץ בעודף ניכר של שימושים, שמומנו ממקורות לא-צמודים ו/או ממקורות הוניים; השנה עודף הנכסים במטבע החוץ נסגר כולו כנגד פוזיציה הפוכה בנגזרים פיננסיים, ואף נרשם עודף התחייבויות במטבע חוץ. יש לסייג את ההשוואה עם אשתקד משום שהשנה, לראשונה, סכומי היתרות של הנגזרים הפיננסיים והרווחים/ההפסדים בגינם משויכים למגזרי ההצמדה השונים, ולא נרשמים בסעיף "רווחים מנגזרים פיננסיים". עם זאת ירידתו של המירווח הפיננסי נתקבלה גם בהתבסס על הדיווחים של חמש הקבוצות הבנקאיות (לוח ג'-4א'), אשר דיווחו גם לשנת 1999 על השפעת תרומתם של ה-ALM למגזרי ההצמדה השונים. הפעילות בנגזרים פיננסיים בחלק מהבנקים נועדה לחסן גם מפני סיכונים הכרוכים בהשקעה בחברות בנות בחו"ל, שערכה תלוי בהתפתחות שערי החליפין, ושינויים בה משפיעים על הרווח הנקי של הבנק. כדי לנטרל השפעה זו יצרו הבנקים עודף התחייבויות במטבעות השונים כנגד ההשקעות בחו"ל, וכך חיסנו עצמם נגד סיכונים של שערי חליפין.

בתמהיל הפעילות במגזר מטבע החוץ ניכר שינוי בצד המקורות – עליית משקלם של פיקדונות הציבור, שהם יקרים יותר מהמקורות האחרים, על חשבון הפיקדונות מבנקים ומהממשלה, התפתחות שפעלה לעליית הריבית על המקורות ולירידת המירווח. בצד השימושים לא ניכרו שינויים מהותיים: השימושים העיקריים – האשראי לציבור והפיקדונות בבנקים – גדלו בכ-10% כל אחד. המשך גידולו של הביקוש לאשראי במטבע חוץ הוא בעיקרו תוצאה של גידול פערי התשואות בין המגזרים השונים ובין הארץ לחו"ל, על רקע המשך הייסוף בשער השקל והמדיניות המוניטרית המצמצמת. בעקבות הפערים בתשואות, שנוצרו עוד במחצית השנייה של 1994, היינו עדים לגידול הביקוש של תושבי ישראל לאשראי במטבע חוץ, על חשבון אשראי במטבע ישראלי, ולהמרת פיקדונות במטבע חוץ לפיקדונות שקליים לא-צמודים.

המירווח הפיננסי ורווחי המימון במגזר מאופיינים בשנים האחרונות בתנודתיות גדולה, משום שהם מושפעים מגורמים רבים, חלקם חיצוניים לבנק. אחד מאלה הוא התפתחות שער החליפין של השקל מול המטבעות השונים: במהלך שנת 2000 יוסף השקל לעומת הדולר, על פי ממוצעים חודשיים, ב-2.7%; להתפתחות זו הייתה השפעה ניכרת על המגזר, לנוכח התנודתיות בהתפתחות שער החליפין על פני השנה: הפער בין השער הגבוה ביותר (במאי – 4.20) לנמוך ביותר (במארס – 3.96) הגיע לשיעור של 6%. תנודתיות בשערי המטבעות האחרים השפיעה גם היא על הרווחים במגזר זה.

(4) המגזר הנקוב במטבע חוץ – הפעילות בחוץ לארץ הרווח מהפעילות של סניפי חו"ל במטבע חוץ הסתכם בשנה הנסקרת בכ-380 מיליוני ש"ח – ירידה של כ-20% לעומת 1999. ירידה זו נגזרה מירידת המירווח הפיננסי מ-1.7 ל-1.1, שקוזה חלקית על ידי גידול הפעילות של סניפי חו"ל. ירידת המירווח מוסכרת בעיקר בגידול פיקדונות הציבור על חשבון הפיקדונות מבנקים, שהם זולים יותר, ובהפרשי שער בין המטבעות, בפרט ייסוף השקל לעומת המטבעות האחרים.

(5) רווחי מימון משימושים אחרים

גידול הרווח המימוני (מהפעילות המאזנית והחוץ-מאזנית, מפעילות גידור ומ-ALM) על פי מגזרי הצמדה, מ-10.7 מיליארדי ש"ח ל-11.3 מיליארדים קוּזוּ חלקית על ידי ירידה ברווחי המימון מהפעילות האחרת. לרווחים מהפעילות האחרת שלושה מקורות עיקריים: (א) מכשירים פיננסיים נגזרים שאינם עסקות גידור ו/או ALM; (ב) עמלות מעסקי מימון, שעיקרן הכנסות מקיבולים וערבויות; (ג) הכנסות/הוצאות מימוניות אחרות, אשר עיקרן גביית חובות שהוגדרו בעבר כבעייתיים והופרש כנגדם לחובות מסופקים.

לוח ג'–5

ההכנסות מעמלות מעסקי מימון, סך התאגידים הבנקאיים הרגילים, 1999 ו-2000

2000		1999		העמלות מעסקי מימון
היתרה השנתית	הממוצעת	היתרה השנתית	הממוצעת	
ההכנסה	ההכנסה	ההכנסה	ההכנסה	
(מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2000)				
41	1,076	39	990	קיבולים
101	4,170	100	3,462	אשראי תעודות
78	18,544	70	15,767	ערבויות להבטחת אשראי
90	14,859	103	15,448	ערבויות לרוכשי דירות
365	27,323	353	26,923	ערבויות והתחייבויות אחרות
675	65,971	665	62,590	סך כל העמלות מעסקי מימון

ה מקור: דיווחים למפקח על הבנקים.

(א) הרווחים ממכשירים פיננסיים נגזרים הסתכמו בשנה הנסקרת בכ-3,400 מיליוני ש"ח. כ-2,910 מיליונים מתוכם שויכו למגזרי ההצמדה השונים¹³, וכ-516 מיליונים הם הכנסות בגין עסקאות שאינן עסקות גידור ו/או ALM – שנכללו בסעיף זה. עסקאות אלה סווגו כ"אחרות", שכן לא היה ניתן לסווגן באופן פרטני כנגד נכסי בסיס במגזרי ההצמדה השונים.

(ב) הרווחים מעמלות מעסקי מימון שמרו השנה על יציבות והסתכמו בכ-675 מיליוני ש"ח (לוח ג'–5). אלה כוללים הכנסות מערבויות למתן אשראי, מערבויות לרכישת דירות ומאשראי תעודות. ההכנסות מערבויות לרוכשי דירות ירדו במקצת, בשל המשך השפל בענף הנדל"ן, וכנגד זאת גדלו במקצת הערבויות האחרות – ככל הנראה עקב התרחבות סחר החוץ של המשק הישראלי בשנה הנסקרת.

(ג) ההכנסות האחרות מפעילות מימון אחרות נטו – כוללות רווחים (הפסדים) ממכירת איגרות חוב מוחזקות לפדיון או זמינות למכירה, מהתאמות של איגרות חוב למסחר לשווי ההוגן,

13 הרווחים מהפעילות ב-ALM במגזרי ההצמדה השונים מתפלגים כדלהלן: במגזר השקלי הלא-צמוד 1,891 מיליוני ש"ח, במגזר מטבע חוץ 1,006 מיליוני ש"ח ובמגזר הצמוד הפסד של 13 מיליונים.

מגביית חובות בעייתיים שהופרש בגינם בעבר, מהפחתת ההפרשה לריבית על חובות מסופקים ומעמלות פירעון מוקדם על אשראי שנתי. הכנסות אלה ירדו השנה בכ-74 מיליוני ש"ח והסתכמו בכ-583 מיליונים (לוח ג'-4).

ב. ההפרשות לחובות מסופקים

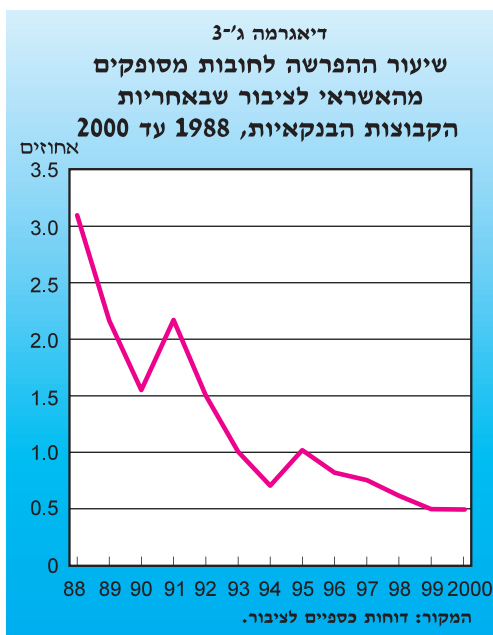
לראשונה מאז שנת 1995 אנו עדים לעלייה של סך ההפרשה השוטפת לחובות מסופקים, הנזקפת לדוח הרווח וההפסד של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות. בשנה הנסקרת גדלו ההפרשות לחובות מסופקים בשיעור של כ-12.0%, שהם כ-245 מיליוני ש"ח (לוח ג'-2; הן המשיכו ועלו בשיעור דומה, במונחים שנתיים, גם ברביע הראשון של שנת 2001). עליית ההפרשות אפיינה את כל הקבוצות הבנקאיות הגדולות – למעט קבוצת "בנק הפועלים", שבה ירדו ההפרשות (בכ-50 מיליוני ש"ח) – ובלטה בשלוש הקבוצות הבנקאיות הקטנות: ב"בנק הבינלאומי" (32%), ב"בנק המזרחי" (29%) וב"בנק דיסקונט" (25%). ההפרשה השוטפת לחובות מסופקים מורכבת השנה כולה מההפרשה הספציפית, ואילו משקלה של ההפרשה הכללית והנוספת בסך ההפרשה הוא זניח (פחות מ-1%).

התפתחות ההפרשות לחובות מסופקים לא הייתה אחידה לאורך השנה: בשני הרביעים הראשונים ירדו ההפרשות, ובשני האחרונים הן עלו. שיעורי הגידול של ההפרשות לחובות מסופקים בשני הרביעים האחרונים של שנת 2000 היו גבוהים מאלה של השנים האחרונות. מגמת העלייה ניכרת בקבוצות הבנקאיות הגדולות (למעט "הפועלים"), לנוכח ירידה מסוימת

של איכות תיק האשראי, על רקע אי הבהירות במצב הפוליטי והביטחוני בסוף השנה. המצב פגע בקצב הצמיחה של המשק, בפרט בענפי התיירות והנדל"ן. נוסף על כך ירדו, בעיקר בסוף השנה, שערי המניות בבורסה של תל אביב, בהשפעת הירידות בבורסה של ניו-יורק ובנאסד"ק ודעיכה מסוימת של הפעילות במניות של חברות הטכנולוגיה העליות.

בבחינת ההפרשות לפי ענפי המשק (לוח ה'-9) בולט גידול ההפרשות בגין ענף הבנייה והנדל"ן, השרוי בהאטה מתמשכת, זו השנה הרביעית ברציפות. שיעור ההפרשה לחובות מסופקים מסך האשראי בענף זה (הכולל את שווה ערך האשראי של הפעילות החוץ-מאזנית) הגיע ל-0.67% בסך המערכת ולשיעור גבוה של 2% בקבוצת "בנק דיסקונט".

ענף נוסף שבו גדלו, כאמור, ההפרשות הוא ענף בתי המלון, שירותי האוכל וההארח. ענף זה נהנה מצמיחה גדולה עד הרביע השלישי של השנה, אך האירועים הביטחוניים שהחלו בסופה פגעו בו קשות, וגררו הפרשות מוגדלות.

כנגד זאת הצטמצמו ההפרשות בענפי המסחר והאנשים הפרטיים, לנוכח התאוששות הפעילות במשק בשנת 2000, שבאה לידי ביטוי בשיעורי צמיחה נאים של התמ"ג (5.9%) ושל התוצר העסקי (7.7%).

גודלן של ההפרשות לחומ"ס בשנים הבאות יהיה תלוי בהתפתחויות מקרו-כלכליות, ובפרט במצב המשק הישראלי, בתהליך השלום ובמידת הצלחתם של הבנקים להעריך נכונה את הסיכונים שבתיק ואת ההתפתחויות בשוק הנדל"ן.

מכל מקום, גידולן של ההפרשות לחומ"ס בקבוצות הבנקאיות הגדולות ברביע האחרון של שנת 2000 והמשך העלייה בהפרשות לחובות מסופקים ברביע הראשון של שנת 2001 מאותנים על כיוון השינויים בהפרשות אלה בשנת 2001. זאת במיוחד לנוכח הירידה הגדולה בשיעורי הצמיחה של ענפי הטכנולוגיה, ובפרט של חברות ההזנק, שהיו ה"קטר" לשיעורי הצמיחה הנאים בשנת 2000, ההאטה במרבית האינדיקטורים הכלכליים בשנת 2001, הירידות בשוק ההון, אי-הוודאות בתחום הביטחוני והשלכותיה על סקטורים רבים במשק – כל אלה ישפיעו לרעה על איכות האשראי ויביאו לגידול ההפרשות.

הבנקים נבדלים זה מזה בשיעורי ההפרשה לחובות מסופקים מסך האשראי ובהתפתחות שיעורים אלו על פני זמן; כך, למשל, בולטת בשנים האחרונות עלייה מתמדת בהפרשות לחובות מסופקים ובשיעורן מהאשראי בקבוצת "בנק דיסקונט", לעומת ירידה בקבוצות "בנק הפועלים" ו"בנק לאומי". שיעורי ההפרשה מהאשראי שנרשמו השנה בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות היו: "דיסקונט" – כ-1.0%; "הפועלים ולאומי" – כ-0.45%; "המזרחי" – כ-0.34%; "הבינלאומי" – כ-0.26%. הממוצע לסך הקבוצות הוא כ-0.5%, נמוך מאשר בעולם (לוח ג'-3). בשנים האחרונות הגיע קצב הגידול הממוצע של האשראי לכ-12%; הואיל וההפרשות לא עלו בשיעורים דומים, ירדו שיעורי ההפרשה מהאשראי; נראה כי בשנה הנסקרת הם עדיין נמוכים, בפרט לנוכח ההרעה במצב המשק, כפי שהיא משתקפת בנתונים לשנת 2001.

ג. ההכנסות התפעוליות

שנת 2000 התאפיינה בגידול משמעותי של סך ההכנסות התפעוליות וההכנסות האחרות של הבנקים המסחריים. הכנסות אלו הסתכמו בכ-7.3 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-6.7 מיליארדים בשנה הקודמת – עלייה של כ-10% (לוח ג'-6). עלייה זו נבעה הן מעלייה חדה של כ-11% בהכנסות מעמלות (כ-580 מיליוני ש"ח) והן מעלייה של כ-6% בהכנסות האחרות (כ-88 מיליוני ש"ח). עליית ההכנסות התפעוליות נבעה מגידול בכל אחד מהשירותים המניבים עמלות תפעוליות לבנקים (לוח ג'-6), ועיקרה נגזר מהתרחבות הפעילות. רוב הגידול של ההכנסות התפעוליות נבע מההכנסות הקשורות בפעילויות עם שוק ההון, באשראי ובחוזים, בכרטיסי אשראי ובשירותי מערך התשלומים.

השנה הרחיבו המשקיעים הישראלים את פעילותם הן בשוק ההון המקומי והן בבורסות בעולם, ובפרט בנאסד"ק¹⁴. ההכנסות מפעילות לקוחות בניירות ערך (עמלות קנייה ומכירה, דמי משמרת והמרות אחרות) מהוות כ-13% מסך ההכנסות התפעוליות. אלה עלו השנה בשיעור

14 גידול הפעילות של משקיעים ישראלים בניירות ערך זרים מרשים ביותר; השקעות הסקטור הפרטי (הלא-בנקאי) בניירות ערך בחו"ל הסתכמו בכ-6.7 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-550 מיליונים אשתקד. במקביל גדלה ההשקעה של משקיעים זרים בשוק ההון המקומי, והסתכמה בכ-15.5 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-10.8 מיליארדים אשתקד.

גבוהה של כ-40%, לעומת עלייה קלה (6.1%) אשתקד, והסתכמו ב-931 מיליוני ש"ח. התפתחות זו מוסברת בפעילות המואצת בשוקי ההון, שבאה לידי ביטוי בעיקר במחזורי המסחר ובגיוסי ההון.

מדד המניות הכללי היה בסוף השנה הנסקרת זהה למדד של סוף השנה הקודמת (לוח ג'-7), אך שנת 2000 התאפיינה בתנודתיות רבה: ברביע הראשון שררה בשוק ההון גאות: מדד המניות הכללי עלה בכ-20%, ומחזורי המסחר הממוצעים ליום עלו בשיעור של כ-50% לעומת הרביע האחרון של 1999. ההתעניינות הגדולה בשוק ההון ברביע הראשון של השנה השפיעה מהותית על ההכנסות התפעוליות של הבנקים מפעילות של לקוחות בניירות ערך, ואלה גדלו ברביע זה פי שניים במונחים שנתיים, לעומת שנת 1999. ברביעים השני והשלישי המשיך מדד המניות לעלות, אך בשיעורים נמוכים, ושאר המדדים הצביעו על ירידה ניכרת של ההתעניינות בשוק ההון, ועל התפתחות תואמת בצד ההכנסות התפעוליות. ברביע האחרון, עם פרוץ האירועים הביטחוניים באזור, המשיך הירידות החדות בנאסד"ק והציפיות לפגיעתם של כל אלה בקצב הצמיחה של המשק, נרשמה ירידה חדה ומהירה בשערי המניות בבורסה של תל אביב, לצד ירידה במחזורי המסחר ובגיוסי ההון. התפתחות זו הביאה לירידה ניכרת של הכנסות הבנקים משוק ההון לעומת הממוצע בשלושת הרביעים הראשונים של השנה. גיוסי ההון בשוק הראשוני המקומי הסתכמו השנה בכ-6.3 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-3.9 מיליארדים אשתקד, ופעלו לעליית ההכנסות מחיתום והפצה של ניירות ערך (לוח ג'-7). לעניין זה בלטה במהלך שנת 2000 הנפקתו של "בנק הפועלים" - ההנפקה הגדולה ביותר בתולדות הבורסה: המדינה מכרה את יתרת מניותיה בבנק (כ-17%) לציבור ולעובדים תמורת כ-2.4 מיליארדי ש"ח.

כמו בשנים הקודמות ניכרו הבדלים בין הבנקים בהתפתחות הכנסותיהם מהפעילות בניירות ערך (מפעילות לקוחות בהם, מדמי משמרת ומהפצתם), וזאת בהתאם למידת מעורבותם בשוק ההון: שיעורי הגידול של הכנסות אלה נעו מ-27% ב"בנק המזרחי" ועד לכ-49% ב"בנק הבינלאומי".

גורם נוסף שהשפיע השנה מהותית על הכנסות הבנקים מעמלות הוא גידול ההכנסות משירותי מערך התשלומים בכ-100 מיליוני ש"ח (5.5%, לוח ג'-6). גידול זה נבע מעליית הכנסות אלה בגין הפעילות במטבע חוץ, לנוכח ההתרחבות הניכרת של סחר החוץ לצד יציבות (1%-) של ההכנסות מהפעילות במטבע ישראלי. כן גדלו השנה ההכנסות בגין הטיפול באשראי ועריכת חוזים; זאת על רקע העלייה הנמשכת במתן אשראי במשק, בין השאר הודות לצמיחה הכלכלית. עלייה בת 12% נרשמה בהכנסות מכרטיסים מגנטיים (כרטיסי אשראי, מידע ומשיכת מזומנים). גידולן נבע הן מכרטיסי המידע ומהכרטיסים למשיכת מזומן (כ-46%) והן מכרטיסי האשראי (כ-6%), שההכנסות מהם עלו לאחר שנתיים של ירידות רצופות. עליית ההכנסות מכרטיסי אשראי נבעה בעיקר מגידול מתמשך של עתירות השימוש בהם, גידול שנאמד בכ-26%. (להרחבה על כרטיסי האשראי ראו תיבה ג'-1). מלבד זאת התבטאה התחרות שאפיינה שוק זה בשנתיים האחרונות בהנחות על התעריפים הקשורים בכרטיסי אשראי, הן לבתי עסק והן ללקוחות, ובעיקר בפטורים על דמי שימוש בכרטיס ועל דמי הגבלת אחריות. בשנת 2000 שינו חלק מהבנקים מדיניות זו: הם הפסיקו את מתן ההנחות הגורף לכל הלקוחות והחלו מתנים אותן בכמה קריטריונים, כגון מספר מינימלי של פעולות בחודש, סכום מינימלי של פעולות בשנה, או שייכות לקבוצת לקוחות מסוימת (חיילים, צעירים וכו').

ההכנסות האחרות (שלא מריבית ומעמלות), עלו בשנה הנסקרת בכ-6% והסתכמו בכ-1.6 מיליארדי ש"ח. הרכיב העיקרי של הכנסות אלו הוא הכנסות מדמי ניהול קופות גמל וקרנות

לוח ג-6
ההכנסות והוצאות התפעוליות של כל התאגידים הבנקאיים הרגילים, ע"ד 1998

השינוי לעומת השנה הקודמת		ההתפלגות			הסכומים			1. ההכנסות התפעוליות ההכנסות מעמלות דמי ניהול חשבון שירותי מערך התשלומים הכנסות מכרטיסי אשראי טיפול באשראי ובעריכת חוזים שירותים ממוחשבים, מידע ואישורים פעולות סחר חוץ ושירותים מיוחדים ¹ הכנסות מפעילות בניירות ערך ² דמי משמורת חיתום והפצת ניירות ערך עמלות אחרות ³ סך כל ההכנסות מעמלות
2000	*1999	2000	*1999	1998	2000	*1999	1998	
(אחוזים)		(אחוזים)			(מיליוני ש"ח, מחירי דצמבר 2000)			
4.1	9.4	15.5	16.4	16.0	1,133	1,089	995	
5.5	0.3	26.2	27.4	29.2	1,922	1,822	1,816	
12.3	-14.2	4.1	4.0	5.0	298	266	310	
20.0	42.0	7.1	6.5	4.9	520	433	305	
13.0	-4.8	3.5	3.4	3.9	259	229	241	
5.1	8.4	4.6	4.8	4.7	336	319	294	
39.6	4.6	8.6	6.7	6.9	626	449	429	
40.5	9.1	4.2	3.3	3.2	305	217	199	
6.7	-1.7	1.2	1.3	1.4	89	83	85	
-0.5	0.2	2.6	2.9	3.1	192	193	193	
11.4	4.8	77.6	76.7	78.2	5,680	5,100	4,867	סך כל ההכנסות מעמלות
ההכנסות האחרות								
20.6	4.0	15.4	14.1	14.5	1,129	936	900	דמי ניהול קופות גמל וקרנות נאמנות
41.1	-18.4	2.8	2.2	2.8	204	145	177	דמי ניהול חברות קשורות
-	-	0.0	2.7	0.2	0	179	11	רווחים מקופות פיצויים
7.0	9.0	3.1	3.2	3.2	230	215	198	אחרות ⁴
5.9	14.8	21.3	22.2	20.6	1,563	1,475	1,285	סך כל ההכנסות האחרות
5.7	-0.9	1.1	1.1	1.2	79	75	75	ההכנסות ממיומש מגזית
10.1	6.8	100.0	100.0	100.0	7,322	6,650	6,227	סך כל ההכנסות התפעוליות

לוח ג'-6 (המשך)
ההכנסות וההוצאות התפעוליות של כל התאגידים הנבדקים הרגילים, 1998 עד 2000

השנתי לעומת השנה הקודמת	1999	2000	ההתפלגות			הסכומים		
			1999 *	1998	2000	1999 *	1998	2000
(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)	(אחוזים)		(מיליוני ש"ח, מזדווגי דצמבר 2000)			
10.1	3.3	66.5	65.2	65.4	9,244	8,393	8,128	2. ההוצאות התפעוליות
4.0	1.9	5.6	5.8	5.9	777	747	734	משכורות והוצאות נלוות ⁵
-1.6	6.1	10.5	11.5	11.2	1,458	1,481	1,396	פחת בגין בניינים וציוד ⁶
7.7	3.8	17.4	17.5	17.4	2,419	2,246	2,163	אחזקת בניינים וציוד
11.5	-2.1	2.2	2.1	2.2	302	271	277	הוצאות אחרות
0.3	1.3	3.2	3.5	3.5	447	445	440	שיווק ופרסום
-0.2	2.9	2.7	2.9	2.9	370	371	360	הוצאות מחשב
-4.1	6.0	1.7	1.9	1.8	231	241	227	תקשורת
22.0	-5.2	2.1	1.8	2.0	287	235	248	ביטוח ומשכורות
14.6	11.7	5.6	5.3	4.9	782	682	611	שירותים מקצועיים
8.0	3.6	100.0	100.0	100.0	13,898	12,868	12,422	אחרות
								סך כל ההוצאות התפעוליות
					52.7	51.7	50.1	שיעור הכיסוי התפעולי ⁷

- * נתוני שנת 1999 סווגו מחדש.
(1) לרבות הפרשי שער בין מכירה לקנייה.
(2) כולל הכנסות ממכשירים פיננסיים.
(3) כולל בעיקר מירוח ונמלות גבייה על אשראי מהאוצר והכנסות מניהול תיקי אשראי של אחרים.
(4) כולל רווח ממכירת נכסים שנמכרו בגין סילוק אשראים.
(5) לרבות מט שכר, פיצויים, תגמולים, פנסיה וביטוח לאומי.
(6) החל משנת 2000 כלולים נתוני התפתחות בסעיף "ההוצאות האחרות", נתוני 1998 ו-1999 תוקנו בהתאם.
(7) היחס שבין ההכנסות התפעוליות והאחרות להוצאות התפעוליות האחרות, באחוזים.
המקור: דוחות למפקח על המנקים ודוחות שנתיים לציבור.

לוח ג'-7

אינדיקטורים להתפתחות שוק ההון, 1990 עד 2000 (מיליארדי ש"ח, מחירי דצמבר 2000)

ערך השוק של	התשואה הריאלית של ³		ערך השוק	סך כל	סך כל גיוסי	השנה
קרנות הנאמנות	איגרות	מדד	של המניות	מחזורי	ההון של מניות	
המנוהלות ע"י	החוב	המניות הכללי	ובני ההמרה ³	המסחר ²	וני"ע להמרה ¹	
הבנקים	(אחוזים)					
18.0	-5.8	-1.5	43.6	67.2	2.4	1990
23.9	-0.4	37.1	64.0	96.5	3.7	1991
47.2	7.3	75.2	146.8	135.1	8.7	1992
52.1	-2.0	26.7	244.3	211.9	14.9	1993
23.2	-4.6	-47.0	139.0	173.4	8.3	1994
17.7	1.1	5.4	149.2	121.6	3.0	1995
13.4	2.3	-10.5	137.3	118.8	5.7	1996
19.7	5.1	26.4	180.4	131.5	13.1	1997
20.4	0.5	-5.1	172.3	175.0	11.9	1998
29.9	5.0	62.3	271.5	193.4	⁴ 17.0	1999
39.0	4.5	0.3	269.9	240.0	⁴ 23.6	2000

- (1) כולל גיוסי הון מהנפקות ישירות של אג"ח פרטיות, מניות וני"ע להמרה, ומימוש אופציות של חברות ישראליות שהנפיקו הון בארץ ובחור"ל. החל מ-1996 כולל מניות ומימוש אופציות בחור"ל.
 - (2) כולל עסקאות בבורסה, קיזוזים ועסקאות מחוץ לבורסה.
 - (3) נתונים לסוף התקופה.
 - (4) מזה: כ-13.1 ו-17.3 מיליארדי ש"ח הם גיוסים בחור"ל בשנים 1999 ו-2000, בהתאמה.
- המקור: הבורסה לניירות ערך בתל-אביב, החודש בבורסה; המחלקה המוניטרית בבנק ישראל, שוקי ההון והכספים.

נאמנות, שגדלו בכ-21%. גידולן נגזר בעיקר מהתרחבות שווי השוק של תיק נכסי קרנות הנאמנות (לוח ג'-7).

אשתקד נרשמו בהכנסות האחרות של הבנקים רווחי יעודה בגין קופות הפיצויים בסך כ-180 מיליוני ש"ח, אולם השנה לא נרשמו רווחים כאלה, בגלל התשואות השליליות שהשיגו מרבית קופות הגמל.

במדד העמלות של חמשת הבנקים הגדולים נרשמה השנה עלייה קלה, 1.4%; זאת בהמשך למגמה השוררת מאז שנת 1997, שבמהלכה עלה מדד העמלות בשיעורים ריאליים חיוביים קטנים. (חרגה ממגמה זו רק 1998, שבה הוקפאו חלק מתעריפי העמלות). עליית מדד העמלות הגיעה לשיעור ריאלי מצטבר של כ-7.8% (מאז שנת 1997), ובמחצית הראשונה של 2001 הוא הוסיף ועלה בכ-1.4 נקודת האחוז (דיאגרמה ג'-4)¹⁵. המדד מייצג את העלות הממוצעת של 13 עמלות עיקריות, הנגבות בעיקר מלקוחות פרטיים ומעסקים קטנים בחמשת הבנקים הגדולים. בחינת מדד העמלות לתקופה ארוכה יותר, מיוני 1995 ועד יוני 2000, מלמדת כי הוא עלה בשיעור ריאלי מצטבר של כאחוז בלבד, וכי בתחילת תקופה זו, בשנים 1995 ו-1996, בלטה

15 השנה עורכנה שיטת חישוב המדד, ונתוני השנים הקודמות שורשרו בהתאם לעדכון זה.

התחרות בין הבנקים על כספי הלקוחות, שבעטייה הוקפאו ואף הוזלו ריאלית חלק מתעריפי השירותים הבנקאיים.

מעניין שהפער בין הבנק היקר ביותר ("בנק הפועלים") לזול ביותר ("בנק המזרחי"), ב-13 העמלות שעל פיהן מחושב המדד, גדל השנה והסתכם בכ-4.1%, לעומת כ-1.4% בשנת 1999 (בין "לאומי" ו"הפועלים" לבין "הבינלאומי", בהתאמה).

תיבה ג'-1: שוק כרטיסי האשראי

שוק כרטיסי האשראי מתאפיין בשינויים מבניים, הנמשכים מאז אמצע 1998; אז נכנסה לשוק "אלפא קארד" של "הבנק הבינלאומי", ובכך ביטלה את הדואופול של "ישראכרט" (בבעלות מלאה של "בנק הפועלים") ו"ויזה כ.א.ל." (בבעלות משותפת של "בנק לאומי" ו"בנק דיסקונט"). השינויים המבניים, שנמשכו גם בשנה הנסקרת, הובילו להתגברות התחרות בתחומי ההנפקה והסליקה, להפחתת העמלות ולהתחברויות אסטרטגיות בתחום מועדוני הלקוחות והרשתות.

בתחילת שנת 2000, כפועל יוצא של תיקון 11 לחוק הבנקאות-רישוי בדבר שליטה בתאגיד עזר, ושל דרישת הממונה על ההגבלים העסקיים, רכש "בנק דיסקונט" את חלקו של "בנק לאומי" בחברת כרטיסי אשראי לישראל ובחברת "דיינרס קלאב" ישראל (להלן "כ.א.ל." ו"דיינרס"), לפי שווי חברה כולל של כ-510 מיליוני ש"ח. בעקבות עסקה זו נותר "בנק לאומי" ללא חברה הסולקת כרטיסי אשראי, ולכן הקים את חברת "לאומי קארד", שהחלה, בדצמבר 2000, להנפיק ולסלוק כרטיסי ויזה ללקוחותיו. פעילות "לאומי קארד" התאפשרה באמצעות רכישת התשתית התפעולית של חברת "אלפא קארד", שנשלטה בידי "הבנק הבינלאומי". חברה זו גרמה ל"בנק הבינלאומי" במהלך שנות פעילותה הפסדים גדולים, שהסתכמו בכ-105 מיליוני ש"ח נטו, עיקרם בגלל הוצאות החדירה הגבוהות. החברה לא הצליחה להנפיק מסה קריטית של כרטיסי אשראי, שיבטיחו את שרידתה בשוק, ולכן הופסקה פעילותה במאי 2000. לאחר מכן רכש "הבנק הבינלאומי" כ-20% מהון המניות של חברת "כ.א.ל." וכ-9% ממניות חברת "דיינרס".

כניסתן של חברות "אלפא קארד" ו"לאומי קארד" לענף הביאה לביטול הזהות בין החברה הסולקת לחברה המנפיקה, ומאז פועלים בשוק מספר מנפיקים ומספר סולקים

למותגים זהים של כרטיסי אשראי. תהליך זה מאפיין כיום את המתרחש בשוק ה"ויזה" ואת העשוי להתרחש בעתיד בשאר המותגים, וגורם למשתתפים המתחרים בשוק להיזקק להסכמים דו-צדדיים לחלוקת עמלות בית העסק בין המנפיק לסולק. עמלה זו, המכונה בעגה המקצועית "עמלה צולבת" (interchange fee), משולמת על ידי הסולק למנפיק על הוצאותיו (בגין סיכון האשראי, הוצאות התפעול, הוצאת ההנפקה והוצאות עקיפות אחרות). במאס 2001 הורה הממונה על ההגבלים העסקיים להפחית את גובה העמלות הצולבות הנגבות על ידי חברות כרטיסי האשראי מכ-1.38% בממוצע ל-1.25% בממוצע. אם עמלות בית העסק יקטנו במקביל, ולא יגולגלו על ציבור הלקוחות, ההפחתה עשויה להביא להקטנת הכנסותיהן של החברות המנפיקות.

ההכנסות של חברות כרטיסי האשראי נובעות מדמי החבר המשולמים על ידי הלקוחות, מהעמלות המתקבלות מבתי העסק וכן מרווחי מימון בגין האשראי הניתן ללקוחות באמצעות המנפיקים. בשנת 2000 הסתכמו ההכנסות התפעוליות (עמלות ודמי חבר) של חמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות בכ-1.46 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-1.31 מיליארדים בשנת 1999, גידול של כ-11%. נוסף על כך רשמו חמש הקבוצות הבנקאיות הכנסות מימון בגין האשראי שניתן ללקוחות בסך של כ-275 מיליוני ש"ח, לעומת כ-303 מיליונים אשתקד - ירידה של כ-9%. ירידה זו מוסברת בגידול משמעותי של האשראי ללא ריבית שבתי העסק מעמידים ללקוחותיהם, כפועל יוצא מהתחרות הגוברת בענף ולצורך העמקת פעילותם העסקית, וגם אשראי זה ממומן על ידי המערכת הבנקאית. ייתכן כי ירידת ריבית הפריים, המשמשת עוגן לריבית על האשראי הניתן ללקוחות, תרמה אף היא לירידתן של הכנסות אלה.

ד. ההוצאות התפעוליות והאחרות

ההוצאות התפעוליות והאחרות של התאגידים הבנקאיים הרגילים גדלו השנה בשיעור של כ-8%, והסתכמו בכ-13.9 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-12.9 מיליארדים אשתקד (לוח ג'-6). כיוון ששיעור עלייתן היה נמוך במקצת מזה של ההכנסות התפעוליות והאחרות (11.4%), עלה שיעור הכיסוי התפעולי לעומת אשתקד בכנקודת אחוז, והסתכם השנה בכ-52.7%. שיעור הכיסוי בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות עמד על כ-58.3%, קרוב לממוצע במדינות הדומות לנו. שיעור הכיסוי בקבוצה הבנקאית גבוה מזה המחושב על בסיס הבנק הבודד, הודות לתרומתן של החברות העוסקות בפעילות בשוק ההון להכנסות התפעוליות.

עליית ההוצאות התפעוליות והאחרות נבעה מגידול משמעותי (10.1%) של רכיב ההוצאות בגין עובדים; הוצאות השכר הישירות גדלו בכ-8%, חלק מזה בשל תשלומי בונוסים, וההוצאות הנלוות עלו בכ-14.5% (לוח ג'-8). שאר רכיבי ההוצאות התפעוליות עלו בשיעור מתון של כ-4%, וכך שב ועלה משקלן של הוצאות השכר בסך ההוצאות התפעוליות ל-66.5%, לאחר שנתיים של ירידה.

גידולו של רכיב ההוצאות בגין עובדים נבע, כאמור, מעלייה ניכרת של ההוצאות הנלוות. אלו כוללות בעיקר הפרשות לפנסיה, לפיצויים ולפרישה מרצון, תשלומים לביטוח לאומי ותשלומי מס שכר ומס מעסיקים. עיקר גידולן של ההוצאות הנלוות התרכז בסעיף הוצאות הפרישה מרצון, שגדל השנה בכ-68% והסתכם בכ-378 מיליוני ש"ח. עלייה זו נבעה מיישום

לוח ג'–8

ההוצאות של מערכת הבנקאות בגין עובדים¹, 1995 עד 2000
(ש"ח, מחירי דצמבר 2000)

מספר המשרות המוצגות ²	השנה	ההוצאות הנלוות		המשכורות		ההוצאות הנלוות	
		סך הכול	בגין עובדים ³	סך הכול	למשרה	סך הכול	למשרה
		(מיליונים)	(אלפים)	(מיליונים)	(אלפים)	(מיליונים)	(אלפים)
1995	34,925	4,998	143	2,380	68	7,378	211
1996	35,400	5,164	146	2,675	76	7,839	221
1997	35,595	5,374	151	2,735	77	8,110	228
1998 ⁴	35,259	5,436	154	2,692	76	8,128	231
1999	34,823	5,625	162	2,769	80	8,393	241
2000	35,020	6,074	173	3,170	91	9,244	264

השינוי לעומת השנה הקודמת

(אחוזים)

1995	2.8	-1.7	-4.2	14.8	11.5	3.6	0.8
1996	1.4	3.3	1.9	12.4	10.9	6.2	4.8
1997	0.6	4.1	3.5	2.3	1.7	3.5	2.9
1998	-0.9	1.1	2.1	-1.6	-0.6	0.2	1.2
1999	-1.2	3.5	4.8	2.8	4.1	3.3	4.6
2000	0.6	8.0	7.4	14.5	13.8	10.1	9.5

- (1) הנתונים כוללים חברות שבבעלות הבנקים, המספקות להם שירותי מחשב.
 - (2) ממוצע ל-12 חודשים; מספר זה כולל עובדים קבועים, חניכים, גמלאים, עובדים זמניים ועובדים שעבדו במשרה חלקית (אלו שוקללו לפי חלקיות המשרה). כן כולל המספר שעות נוספות; 165 שעות נוספות לחודש נספרו כמשרה.
 - (3) סעיף זה כולל הוצאות בגין ביטוח לאומי, פנסיה, חופשה ופיצויים, וכן הוצאות הנובעות משינויים בשיעורי ההיוון או בשיטה החשבונית לחישוב מענקים ופנסיות.
 - (4) הנתונים של שנת 1998 סווגו מחדש.
- ה מקור: דוחות כספיים לציבור ודיווחים למפקח על הבנקים.

תכניות לפרישה מרצון, בייחוד בשלושת הבנקים הגדולים, מתוך כוונה לייעל את המערכת ולצמצם את עלויות השכר בעתיד, באמצעות החלפת עובדים בעלי ותק, ששכרם גבוה, בעובדים חדשים.

השינוי במצבת העובדים מסביר גם את מגמת העלייה בשכר הישיר לעובדים, שהתבטאה בעליית השכר למשרה. בשנים האחרונות משתדלים הבנקים לשפר את איכות כוח האדם על ידי הגדלת מספר העובדים האקדמאים¹⁶ ובעלי הכישורים המקצועיים הגבוהים, שעלות שכרם גבוהה יחסית, וצמצום מספרם של העובדים הזוטרים. התפתחות זו נובעת משני תהליכים המתרחשים בשנים האחרונות: שינויים טכנולוגיים בתחומי המחשוב והתקשורת, המשפיעים על היקף כוח האדם המועסק בבנקים ועל איכותו, ומגמות הגלובליזציה והליברליזציה בשוק

16 כך, למשל, גדל בחמש השנים האחרונות שיעור העובדים האקדמאים ב"בנק פועלים" מ-24.6% ל-30.2%, וב"בנק לאומי" מ-26% ל-36.5%.

הכספים וההון, שבמסגרתן גדלה המורכבות של השירותים הפיננסיים בבנקים, ועמה – רמת המקצועיות, המיומנות והידע הנדרשת מהבנקאים. מנתוני הבנקים עולה כי ההוצאה הכוללת בגין עובדים בשתי מדרגות השכר הנמוכות ביותר (עד 103 אלף ש"ח בשנה) ירדה בכ-11%, ואילו ההוצאה הכוללת בשתי מדרגות השכר הגבוהות ביותר (מעל 314 אלף ש"ח) עלתה בכ-22%.

שיעור האינפלציה, שהיה נמוך משמעותית מזה שנצפה (על פי יעד האינפלציה והציפיות משוק ההון), ועל בסיסו נחתמו הסכמי השכר ונקבעו תוספות השכר לעובדים, מסביר חלק מגידולן של הוצאות השכר. נוסף על כך ניתנו השנה בונוסים ומענקים לעובדים כתגמול על ביצועים מוצלחים.

מספר המשרות בבנקים לא השתנה השנה, ולכן עליית הוצאות השכר הישיר והעקיף התבטאה גם בעליית השכר והעלות למשרה (לוח ג'–8). עליית השכר הממוצע למשרה במערכת הבנקאות, 7.4%, גבוהה במקצת מעלייתו במשק בכלל, כ-6.5%, אף שהאחרונה הושפעה מאוד מעליות השכר בתחום תעשיות הטכנולוגיה העילית, על רקע ביקושן הגדול לעובדים.

כמו בשנים הקודמות התאפיינה העלות למשרה בפזיזות רחב, וזה אף התעצם השנה; כך בשבעת הבנקים הגדולים נעה העלות למשרה בין 230 אלף ש"ח ב"בנק המזרחי" לכ-280 אלף ב"לאומי" וב"דיסקונט", ובבנקים הקטנים הפזיזות בעלות המשרה בלט עוד יותר – מ-182 אלף ש"ח ב"בנק יהב" עד כ-362 אלף ב"בנק הספנות".

אשר להוצאות התפעול האחרות שאינן בגין עובדים: הוצאות הפחת גדלו השנה בכ-4%, וההוצאות על החזקת בניינים וציוד ירדו בשיעור של כ-1.6%. ירידת ההוצאות האלה נבעה ברובה מצמצום בהוצאות על שכר דירה, ארנונה ומס רכוש בשני הבנקים הגדולים. ההוצאות האחרות גדלו בשיעור גבוה של כ-7.7%. עלייה זו נבעה מגידול ההוצאות על שיווק, פרסום ושירותים מקצועיים, לצד ירידה בהוצאות על שירותי משרד, ביטוח ותקשורת.

ה. מדדים תפעוליים ויעילות הבנקים המסחריים

התוצאות העסקיות של הבנקים מושפעות, בין היתר, מהיעילות התפעולית. מספר מדדים מצביעים על המאפיינים התפעוליים של הבנקים, וביניהם: (1) ההוצאה הממוצעת ליחידת תפוקה (הערך המוסף). (2) התפוקה לעובד. (3) שיעור הכיסוי המימוני, המוגדר כיחס בין הרווח מפעולות מימון (לפני הפרשה לחובות מסופקים) להוצאות התפעוליות. (4) שיעור הכיסוי של ההוצאות התפעוליות בהכנסות התפעוליות. (5) יחס יעילות ההכנסות, הנמדד כיחס של סך ההכנסות (מימוניות ותפעוליות) לסך ההוצאות התפעוליות.

ההוצאה הממוצעת ליחידת תפוקה – יחס זה משמש קירוב לאומדן ההוצאה בגין שקל פעילות, ומחושב כהוצאה התפעולית לשקל ערך מוסף. מפני הקושי בהגדרת התפוקה הבנקאית ומפני עליית משקלה של הפעילות החוץ-מאזנית בסך הפעילות הבנקאית בשנים האחרונות, בחרנו בערך המוסף של הבנק כמדד לתפוקה. הערך המוסף של ענף הבנקאות מחושב על פי הסכום של רכיבי ההכנסה הנובעת – הרווח הנקי מפעולות רגילות לפני מס, הוצאות שכר ונלוות, פחת והפחתות והחזקת בניינים וציוד. השוואת הוצאות התפעול לשקל תפוקה בין בנקים דומים בגודלם מלמדת על הבדלים ביעילותם התפעולית. יחס זה מאופיין בשבעת הבנקים הגדולים במגמה מעורבת: בשנתיים האחרונות הוא נמוך במקצת מן הממוצע בתקופה כולה, ממצא העשוי להצביע על מגמת התייעלות במערכת הבנקאית (לוח ג'–9). בשנה הנסקרת שמר יחס זה על רמת השנה הקודמת בשבעת הבנקים הגדולים, למעט שיפור בבנק "איגוד"

היהס בין הוצאות התפעול לפרך המוסד, 1992 עד 2000

[illegible]

בנינים וציוני.

89

ותצפית חריגה בבנק "דיסקונט". בבנק זה, המאופייין בשנים האחרונות בהוצאה גבוהה לשקל תפוקה יחסית לבנקים דומים, גדלה מהותית ההוצאה הממוצעת; זאת הן בשל הפסדים ברווח לפני מס שרשם הבנק והן בשל עליית ההוצאות התפעוליות בגין הפרישה-מרצון. גם בשבעת הבנקים הקטנים יותר (לוח ג'-9) ניכרת מגמה מעורבת בהתפתחות יחס ההוצאה ליחידת ערך מוסף, ושינויים גדולים בהשוואה לשנה הקודמת. כך בולטת עלייתו של היחס ב"בנק אוצר החייל", תוצאת הפעלתה של תכנית לפרישה-מרצון, שבעקבותיה רשם הבנק, לראשונה בתולדותיו, הפסד נקי, וכנגד זאת ירדה משמעותית ההוצאה ליחידת תפוקה ב"בנק הספנות", הודות לעליית רווחיו השנה. השונות בקרב הבנקים הקטנים דומה השנה לזו של הבנקים הגדולים; האחרונה עלתה מאוד, בגלל התצפית החריגה של "בנק דיסקונט".

התפוקה לעובד, המוגדרת כערך המוסף למשרה, היא אחד המדדים לאמידת הפריזון הממוצע של העובדים בבנק, ומשמשת את הנהלות הבנקים כאחד הרכיבים בקביעת תגמולם (לוח ג'-10). בשנים האחרונות נוטים הבנקים לתמרץ את עובדיהם על ידי מתן בונוסים ומענקים חד-פעמיים או שנתיים בהתאם לביצועיו של הבנק בכלל ולתרומתו של העובד בפרט. בראייה ארוכת טווח¹⁷ ניתן לבדוק אם התפתחות התפוקה לעובד תואמת את התפתחות העלות למשרה. בדיאגרמה ג'-5 מוצגים הממוצעים של הערך מוסף למשרה ושל העלות למשרה לשתי תקופות (1997-1999 ו-1998-2000); מהם עולה כי בחמשת הבנקים הגדולים למעט "בנק דיסקונט" עלו הן העלות למשרה והן הערך המוסף למשרה, ואילו ב"בנק דיסקונט" לוותה עלייתה של העלות למשרה בירידה ניכרת של הערך המוסף למשרה. עליית הערך המוסף למשרה, שלווה בעליית העלות למשרה, מנעה בשנים האחרונות את צמצום ההוצאה הממוצעת בגין עובדים לשקל ערך מוסף בבנקים הגדולים, ואילו בקטנים ההוצאה הממוצעת אף עלתה. בבנקים שאינם נמנים עם חמשת הגדולים לא ניתן להכליל: ברובם ("מרכנתיל", "איגוד", "קונטיננטל", "מסד", "כללי", "ספנות", "ערבי") כיוון ההתפתחות של העלות למשרה זהה לזה של הערך המוסף למשרה, ובאחרים ("יהב", "אוצר החייל") הכיוונים מנוגדים.

יחס הכיסוי המימוני - מחושב כיחס בין רווחי המימון, לפני ההפרשה לחובות מסופקים, להוצאות התפעול, ומשקף את שיעור המימון של הוצאות אלה מהפעילות הפיננסית הקלאסית, בעיקר מתקבולי ריבית. בשני הבנקים הגדולים שיעור הכיסוי המימוני גבוה מאשר באחרים - הודות ליתרונות הגלומים במתן אשראי ללקוחות גדולים בפרט, ובתפעול מערכות גדולות בכלל (לוח ג'-11). כן מתברר כי בשנה הנסקרת ירד במקצת יחס הכיסוי המימוני בשלושת הבנקים הגדולים - ככל הנראה בשל העלויות הגבוהות של יישום התכניות לפרישה מרצון. בקרב ארבעת הבנקים האחרים עלה יחס זה, בעיקר עקב הצירוף של התרחבות הפעילות ושינויים קטנים במירווחים הפיננסיים.

יחס הכיסוי התפעולי - שיעור הכיסוי של ההוצאות התפעוליות בהכנסות התפעוליות. בדומה לשנים הקודמות, נרשמו גם השנה הבדלים גדולים ביחס זה בשבעת הבנקים הגדולים, והוא נע בין 40% בבנקים "דיסקונט" ו"איגוד" ל-59% ב"בנק הבינלאומי" (לוח ג'-11) ודיאגרמה ג'-6). גם השנה, בהמשך למגמה רב-שנתית, הוא עלה מעט בבנקים הגדולים, למעט "בנק דיסקונט". יחס הכיסוי התפעולי מושפע במידה רבה מההתפתחויות בשוק ההון וממידת פעילותם של הבנקים בו. כך הגיע יחס זה לשיא (69%) בשנת 1993, הודות לגיאומטריה בבורסה

17 החישוב נערך בממוצע למספר שנים, כדי למזער את ביטוין של תופעות חד-פעמיות ואקראיות, המשפיעות על שנים מסוימות.

לוח ג'-10
הערך המוסף למשרדו, 1992 עד 2000
(אלפי ש"ח, מחזורי דצמבר 2000)

השנה	בנק									
	בנק לאומי	בנק הפועלים	בנק דיסקונט	בנק המזרחי	הבנק הלבנלאומי	בנק איגוד	מרכזתל-דיסקונט			
1992	429	307	338	322	440	353	400			
1993	399	361	344	341	448	369	391			
1994	343	339	337	312	396	342	368			
1995	320	356	357	249	391	339	318			
1996	395	372	341	330	402	323	274			
1997	410	420	309	328	418	330	273			
1998	378	419	227	340	409	345	299			
1999	487	472	324	388	465	350	323			
2000	508	537	258	412	517	418	340			
ממוצע	407	398	315	336	432	352	332			

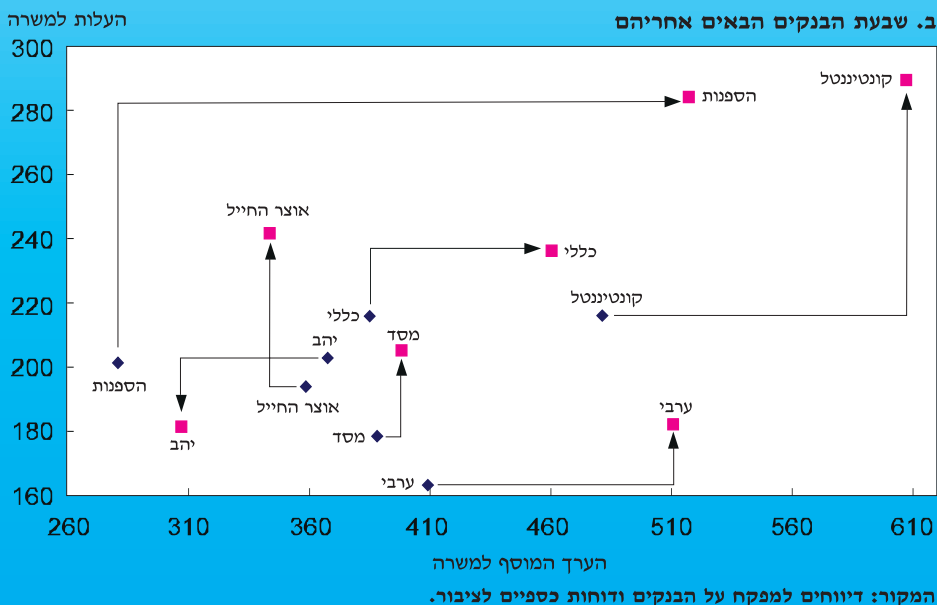
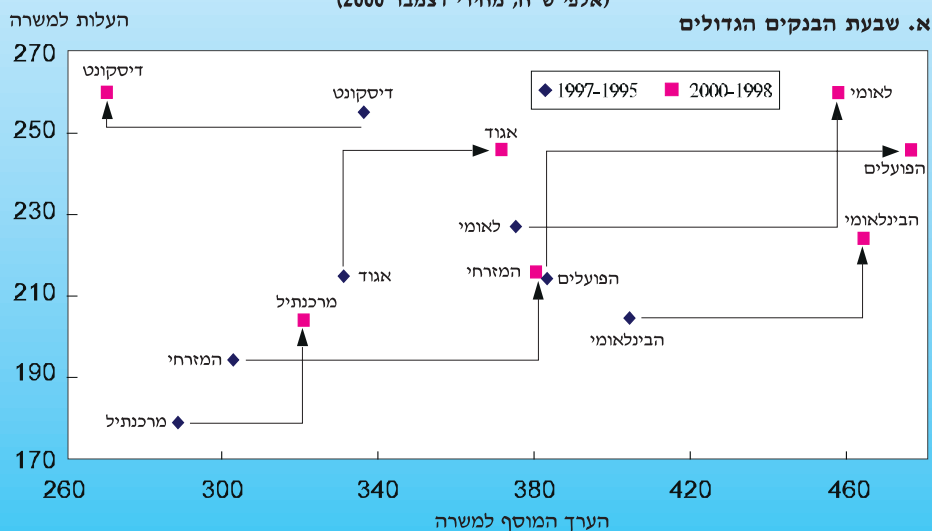
שטיית התקן הווסית	ממוצע			שטיית התקן	סך הכול	שבעת הבעת		שטיית התקן	סך הכול	שבעת הבעת		שטיית התקן הווסית
	שבעת הבעת	הכאים אחריהם	הגדולים			שבעת הבעת	הכאים אחריהם			שבעת הבעת	הכאים אחריהם	
0.30	109	367	405	365	304	485	631	406	373	149	438	1992
0.22	81	376	403	375	309	475	610	353	369	514	402	1993
0.19	65	344	376	343	371	494	432	310	348	525	396	1994
0.17	57	340	389	337	393	494	400	358	375	335	419	1995
0.16	57	366	363	366	392	427	367	423	339	219	343	1996
0.18	67	381	381	381	379	522	388	445	362	295	340	1997
0.24	86	359	372	359	381	573	444	463	339	331	284	1998
0.19	83	431	405	432	441	608	411	509	374	405	322	1999
0.33	150	452	407	455	372	641	526	560	317	815	315	2000
0.22	84	380	378	370	371	524	468	425	355	399	362	ממוצע

1) הערך המוסף מוגדר כרווח הנקי מפעילות רגילות לפני מסי, בתוספת ההוצאות בגין משכורות והוצאות גלויות, הוצאות בגין פחת ופחתות וההוצאות בגין אחזקת בנינים וציוד. המקור: דוחות למשקח על הבנקים ודוחות כספיים לציבור.

העלות למשרה מול הערך המוסף למשרה, ממוצע לשנים

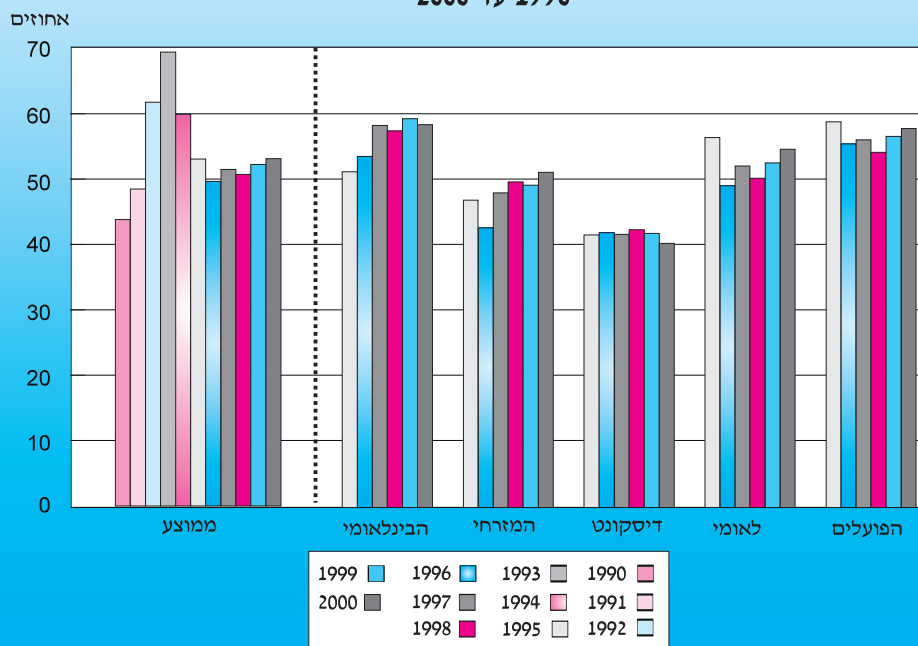
1995 עד 1997, ו-1998 עד 2000

(אלפי ש"ח, מחירי דצמבר 2000)

ולהכנסות הקשורות בשוק ההון. בשנים 1994 עד 1996 הוא ירד בהתמדה, ומאז הוא זוחל כלפי מעלה, ותואם במידה רבה את התפתחות מדד המניות הכללי. בסך המערכת הבנקאית הגיע יחס זה לכ-52.7%, עלייה של כנקודת אחוז לעומת אשתקד. מהשוואה בין-לאומית, המתבססת על נתונים של הקבוצות הבנקאיות במדינות שונות לשנת 1999, עולה, כי יחס זה בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות בישראל, כ-58%, נמוך במקצת מאשר במדינות בנות

דיאגרמה ג' 6
יחס ההכנסות התפעוליות להוצאות התפעוליות בחמשת הבנקים הגדולים,
1990 עד 2000

המקור: דוחות כספיים לציבור.

לוח ג' 11

יחס הכיסוי ויחס היעילות בשבעת הבנקים הגדולים, 1999 ו-2000

הבנק	2000			1999		
	יחס הכיסוי			יחס הכיסוי		
	היעילות ³	התפעולי ²	המימוני ¹	היעילות ³	התפעולי ²	המימוני ¹
הפועלים	1.64	0.58	1.06	1.66	0.57	1.09
לאומי	1.55	0.55	1.00	1.53	0.53	1.01
דיסקונט	1.07	0.40	0.67	1.26	0.42	0.84
המזרחי	1.43	0.51	0.91	1.36	0.50	0.86
הבינלאומי	1.57	0.59	0.99	1.54	0.59	0.95
מרכנתיל	1.28	0.43	0.85	1.30	0.45	0.85
אגוד	1.41	0.40	1.01	1.29	0.39	0.81

- (1) מחושב כיחס שבין הרווח מפעולות מימון לפני הפרשה לחובות מסופקים, לסך ההוצאות התפעוליות והאחרות.
 - (2) מחושב כיחס שבין ההכנסות התפעוליות והאחרות, לסך ההוצאות התפעוליות והאחרות.
 - (3) מחושב כיחס שבין סך ההכנסות התפעוליות והמימוניות, לסך ההוצאות התפעוליות ונקרא בספרות Efficiency Ratio. לעתים הוא מוצג כסך ההוצאות התפעוליות והאחרות בסך ההכנסות.
- המקור: דוחות כספיים לציבור.

השוואה – 66%. עם זאת נציין כי ביחס הנבחר יש התייחסות לנכסים המאזניים בלבד, וייתכן כי ההבדלים בין המדינות נגזרים ממשקלות שונים של הפעילות החוץ-מאזנית. יחס יעילות ההכנסות – הוצאות התפעול בבנק נובעות מתפעולו השוטף, שבגינן יש לו הכנסות מימון והכנסות תפעול; מקובל לבחון את יחס היעילות, המוגדר כסך ההכנסות התפעוליות והמימוניות לסך ההוצאות (לוח ג'–11). יחס זה מצביע על יעילותו של הבנק: יחס גבוה מלמד, שהבנק מנצל בצורה מושכלת את גורמי הייצור שלו להגדלת רווחיו. בשנת 2000 המשיך ועלה יחס זה ברוב הבנקים הגדולים (למעט "דיסקונט" ו"מרכנתיל דיסקונט", שבהם הוא ירד מאד, לוח ג'–11), וניכרו הבדלים גדולים ביניהם – מ-1.07 ב"בנק דיסקונט" ועד ל-1.6 ב"בנק הפועלים". בחינת נתוני מערכת הבנקאות הישראלית לעומת מדינות בנות השוואה בעולם מעלה כי יחס היעילות הממוצע בישראל דומה למקובל בעולם (לוח ג'–3).

ו. גורמים מהותיים נוספים שהשפיעו השנה על רווחיות הבנקים

בשנת 2000 היינו עדים לפעילויות ולהשפעות חד-פעמיות, שהתבטאו ברישום רווחים/הפסדים בלתי רגילים בחלק מהקבוצות. הרווח הבלתי רגיל בחמש הקבוצות הבנקאיות הגדולות גדל בשיעור של 43% והסתכם בכ-321 מיליוני ש"ח. משקלו של סעיף זה ברווח הנקי של הקבוצות הגיע ליותר מ-9%, ותרומתו לרווחי הקבוצות כלטה בקבוצות "בנק לאומי" ו"הבנק הבינלאומי". בקבוצת "בנק לאומי" הגיעו הרווחים הבלתי רגילים השנה לכ-336 מיליוני ש"ח (כ-3 נקודות אחוז מהתשואה-להון שהשיג הבנק), לעומת כ-158 מיליונים אשתקד. רווחים אלה מוסברים במכירת 5.6% מהמניות של "כור תעשיות בע"מ", שהרווח בגין הסתכם ב-187 מיליוני ש"ח, וממכירת ההחזקות ב"כ.א.ל.", אשר הניבה רווח של כ-147 מיליוני ש"ח. בקבוצת "הבנק הבינלאומי" נרשמו רווחים בלתי רגילים בסך של 54 מיליוני ש"ח (שהם כ-2 נקודות אחוז מהתשואה להון). אלה נבעו ברובם ממכירת התשתית התפעולית של "אלפא קארד" ומהעברת התפעול של כרטיסי "אלפא קארד" ל"ויזה כ.א.ל.". כנגד זאת נרשמו בקבוצת "בנק הפועלים" הפסדים של 43 מיליוני ש"ח מפעילות בלתי רגילה, שנבעו בעיקר מהפרשה למסים נדחים וממימוש הפסדים בגין מכירת בניינים. בקבוצת "בנק המזרחי" נרשמו הפסדים הנובעים מהתאמת ערך נדל"ן המיועד למימוש.

כן היינו עדים השנה לרישום רווחים בגין חברות כלולות בסך של כ-377 מיליוני ש"ח (גידול של 5%). קבוצת "בנק לאומי" רשמה רווחים של כ-165 מיליוני ש"ח, הנובעים מרווחי אקוויטי בגין מיזוג בחברת ברוקד' המוחזקת על ידי "בנק לאומי-בריטניה", וכן מרישום חלק הבנק ברווחיה של "החברה לישראל בע"מ", לראשונה בשנת 2000, עם השלמת רכישת המניות המקנות לבנק 20% מזכויות ההצבעה בה. גם בקבוצת "בנק המזרחי" גדלו הרווחים מחברות כלולות, וזאת מפני מימוש השקעות בחברה כלולה שהיא קרן הון-סיכון. לעומת זאת בקבוצת "בנק הפועלים" הצטמצמו הרווחים מחברות כלולות בכמחצית והסתכמו ב-105 מיליוני ש"ח. עיקר רווחי החברות הכלולות בבנק זה נובעים מחברת "כור", שרשמה השנה רווחים נמוכים, בשל חלקה בהפסדי חברת "אי.סי.אי. טלקום בע"מ".

השנה הושפעו סעיפי ההכנסות וההוצאות של הבנקים במידה מסוימת גם מההפרשים בשיעורי העלייה בין "המדד בגין" ל"מדד הידוע"; הפרשים אלה הגדילו את הרווח המימוני לפני מס בכ-105 מיליוני ש"ח, רובם מפעילות המגזר השקלי הצמוד, ואת ההפרשה למס – בכ-42 מיליונים. בשנת 2000 הגדילה השפעת הפרשי המדדים את רווחי הקבוצות הבנקאיות בכ-63 מיליוני ש"ח, בדומה להשפעתה אשתקד (56 מיליונים).

ז. ההפרשה למס

ההפרשה למס על הרווח של חמש הקבוצות הבנקאיות מפעולות רגילות לפני מס הסתכמה בשנת 2000 בכ-2,888 מיליוני ש"ח, לעומת כ-3,042 מיליונים בשנה הקודמת, ירידה של כ-5% (לוח ג'-1). שיעור המס האפקטיבי מהרווח לפני מס עמד השנה על כ-47.74%, לעומת כ-49.94% ב-1999. הירידה בהפרשות למס ובשיעור המס האפקטיבי בשנה הנסקרת לעומת אשתקד נובעת בעיקר משני גורמים (לוח ג'-12):

לוח ג'-12

המעבר מהמס הפורמלי להפרשה למסים

בדוח הרווח וההפסד של הקבוצות הבנקאיות הגדולות, 2000

שיעור המס מתוך הרווח מפעולות רגילות לפני מס	סכום המס (מיליוני ש"ח)	(אחוזים)
45.30	2,741	המס על בסיס השיעור הפורמלי (הסטטוטורי)
2.55	154	הפסדים וניכויים שלא נרשמו בגינם מסים נדחים
1.55	94	מס רווח על מס שכר
-1.31	-79	מס בגין שנים קודמות
-0.98	-59	התאמת שיעור המס הסטטוטורי לשיעורי המס
-0.56	-34	החלים על הכנסות של חברות מאוחדות
0.31	19	הכנסות פטורות ובעלות שיעור מס מוגבל
-0.20	-12	הפרשי פחת, תיאום פחת ורווחי הון
0.20	12	הפרשים בהגדרת נכסים והתחייבויות לצורכי מס
0.18	11	מס בגין הפרשי תיאום נכסים כספיים נטו
-0.21	-13	הכנסות מחברות בנות בחו"ל
0.89	54	ההכנסות מחברות בנות בישראל ¹
47.74	2,888	הוצאות אחרות ²
		ההפרשה למסים על הכנסה

(1) כולל הכנסות מחברות בנות בישראל והפסדים של חברות מאוחדות.

(2) כולל הוצאות לא מוכרות, סכומים נוספים לשלם על חובות מסופקים, הפרשה כללית והפרשה נוספת לחומ"ס, שחקיקת מקדמות המס והפרשים אחרים.

המקור: דוחות שנתיים לציבור, ועיבודים של יחידת המחקר בפקוח על הבנקים.

1. ההפרשות למס בגין שנים קודמות; סעיף זה תרם ירידה של כ-80 מיליוני ש"ח בהפרשות למס, לאחר עלייה בכ-50 מיליוני ש"ח אשתקד. ירידה זו מוסברת בעיקרה בהפרשות השלוחה של "בנק לאומי" בארה"ב, שרשמה בשנים 1997 ו-1998 מסים נדחים לקבל הנובעים מהפסדי עבר שטרם נוצלו לצורכי מס. הואיל ובדוחות הכספיים המאוחדים נרשמו מסים נדחים אלה בעבר רק באופן חלקי, הרי בשנת 2000 תרמה הפחתתם בדוחות השלוחה בחו"ל, כנגד רווחיה, להקטנת ההפרשה למס בכ-90 מיליוני ש"ח.

2. בשנת 2000 הוצאו שומות סופיות לחלק מהבנקים והחברות הבנות, ומאלה נגזרה הקטנת ההפרשות.
- לעומת אלה פעלו מספר גורמים לעליית ההפרשה למס ביחס לזו המחושבת על פי שיעור המס הסטטוטורי (45.3%):

 1. הפסדים וניכויים שלא נרשמו בגינם מסים נדחים הגדילו את החבות למס בכ-155 מיליוני ש"ח (כ-1.5 נקודות אחוז); אלה נבעו מקבוצת "בנק דיסקונט", שבה לא נרשמו מסים נדחים לקבל בגין הפסדים שוטפים לצורכי מס בשנת 2000, לנוכח הסבירות הנמוכה של יישום התכניות לשיפור התוצאות העסקיות בעתיד הנראה לעין.
 2. הוצאות שנכללו בדוחות הכספיים, אך אינן מוכרות על ידי שלטונות המס, כגון הפרשי שער ריאליים שליליים על השקעות בחו"ל, בגין הייסוף הריאלי של השקל לעומת המטבעות הזרים, ששחקו את ההשקעות במדינות אלה.
 3. עלייה בהפרשות למס, הנובעת מההפרש בין המדד "הידוע" למדד "בגין", ובגללה נרשמה עלייה ברווחי המימון ובמס המתייחס אליהם בסך של כ-45 מיליוני ש"ח.
 4. עלייה בתשלומי מס הרווח על מס השכר, המוטל על תאגידים, כתחליף למע"מ, המוטל על פירמות רגילות.

3. מדיניות חלוקת הדיבידנד והתשואה על הון

א. מדיניות חלוקת הדיבידנד

בשנים האחרונות, לצד העלייה ברווחי הקבוצות הבנקאיות, עלו במידה ניכרת גם סכומי הדיבידנד המשולמים לבעלי המניות, ושיעורם בסך הרווח הנקי ו/או בהון הנפרע. תופעה זו לא חזרה בשנת 2000: בשלוש הקבוצות הבנקאיות שבהן חולק דיבידנד היה שיעורו מהרווח הנקי נמוך מאשר אשתקד. סך הדיבידנד שחולק בשנת 2000 הגיע לכ-1.5 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-2 מיליארדים ב-1999; ירידה זו מוסברת בצמצום שיעור הדיבידנד מהרווח הנקי, בעיקר בקבוצת "בנק הפועלים" (מ-80% אשתקד ל-37% השנה), ובאי חלוקת דיבידנד על ידי קבוצת "בנק המזרחי" וקבוצת "בנק דיסקונט", שרשמה השנה הפסדים שוטפים. את המדיניות ואת שיעורי חלוקת הדיבידנד קובע הדירקטוריון, וזאת בכפיפות להוראה 331 ב"ניהול בנקאי תקין". החל משנת 2001 מתירה ההוראה חלוקת דיבידנד בסכום העולה על יתרת העודפים, במגבלות מסוימות ובאישור המפקח, וכן קובעת כי על הדירקטוריון לשקול ולהחליט אם מצב נזילותו של הבנק מאפשר את החלוקה, ומכל מקום – כי לא יחולק דיבידנד אם הנכסים הלא-כספיים עולים על הונו של הבנק. חלוקת הדיבידנד צריכה לעמוד בדרישות נוספות: על פי חוק החברות, התשנ"ט-1999, הקובע כי הבנק רשאי לחלק דיבידנד מתוך רווחיו (יתרת עודפים או עודפים שנצברו בשנתיים האחרונות, הגבוה מביניהם), ובלבד שאין חשש כי הדבר ימנע ממנו לעמוד בהתחייבויותיו הצפויות. על פי הדרישה לקיום יחס הון מוצרי, משקלו של ההון לא יפחת מ-9% מנכסי הסיכון בבנק; נוסף על כך מגביל סעיף 23' לחוק הבנקאות (רישוי), התשמ"א-1981 את שיעור ההון שמותר לתאגיד בנקאי להשקיע בתאגידים ריאליים, ואוסר חלוקת דיבידנד מתוך קרנות הון, או מתוך הפרשים הנובעים מתרגום דוחות כספיים של יחידות אוטונומיות בחו"ל.

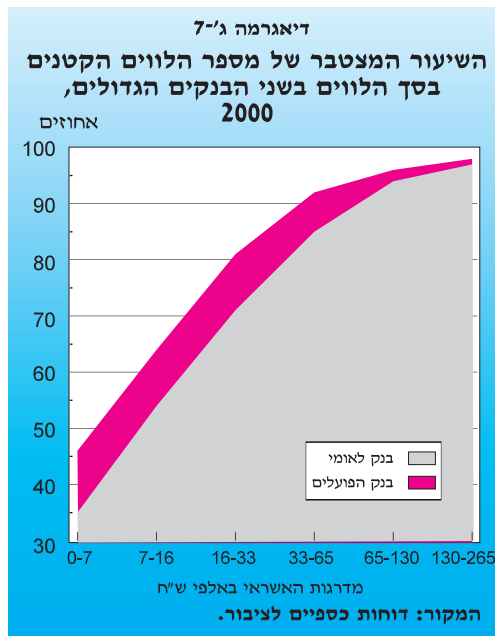
ב. התשואה להון

ההון של חמש הקבוצות הבנקאיות, שהוא אחד הרכיבים בחישוב התשואה-להון, הגיע בסוף 2000 ל-36 מיליארדי ש"ח, לעומת כ-33.5 מיליארדים אשתקד. גידולו של ההון השנה נבע ברובו מהרווח הנקי (כ-3.8 מיליארדי ש"ח), שקוּזז חלקית בשל חלוקת הדיבידנד. התשואה-להון בחמש הקבוצות הבנקאיות הגיעה בשנת 2000 לשיעור של 11.7%, תוך שונות ניכרת: 0.6%- ב"דיסקונט", 10.5% ב"הבינלאומי", 13.2% ב"המזרחי", 14.6% ב"לאומי" ו-15.1% ב"הפועלים" (לוח ג'-2). אף שבשנים האחרונות אפיינה עליית התשואה-להון את שתי הקבוצות הבנקאיות הגדולות, לא ניכרו הבדלים גדולים ביניהן בתשואה זו (דיאגרמה ג'-1). עם זאת, בחינה מדוקדקת של ביצועיהן מצביעה על הבדלים גדולים במקור הרווחים: בקבוצת "הפועלים" ניכרה עלייה ברווחיות ברוטו להון (שיעור הרווח לפני מס בהון), המוסברת בעיקר בהתרחבות הפעילות, ברווחי המימון הנגזרים מכך, וכן בגידול ההכנסות התפעוליות נטו (בניכוי ההוצאות התפעוליות); לעומת זאת, בקבוצת "בנק לאומי" בלטה בארבע השנים האחרונות תרומתם של הרווחים הבלתי רגילים הנובעים בעיקר ממכירת ההחזקות הריאליות העודפות. לרווחים אלה חברו השנה רווחים מחברות כלולות ושיעור מס נמוך יחסית (40%), המסבירים את הרווחיות הנאה שהשיגה הקבוצה. כן נמצא כי הרווחים לפני מס בקבוצת "לאומי" ירדו בשנה הנסקרת בכ-280 מיליוני ש"ח (-14%), ואילו סך הרווח עלה בכ-250 מיליוני ש"ח והסתכם בכ-1.6 מיליארדי ש"ח.

ניתוח הביצועים של מרכזי הרווח בשני הבנקים הגדולים

בשנים האחרונות¹⁸ החל תהליך של שינוי המבנה הארגוני בחלק מהבנקים הגדולים. במסגרתו חולקו מגזרי הפעילות הבנקאית למרכזי רווח עצמאיים, המורכבים מחטיבות שונות, בהתאם לסוג הלקוחות. החטיבות העיקריות הן:

- החטיבה הקמעונית, המטפלת במשקי הבית, בעסקים הקטנים ובבנקאות הפרטית.
- החטיבה המסחרית, המטפלת בעסקים בינוניים.
- החטיבה העסקית, המטפלת בחברות עסקיות גדולות.

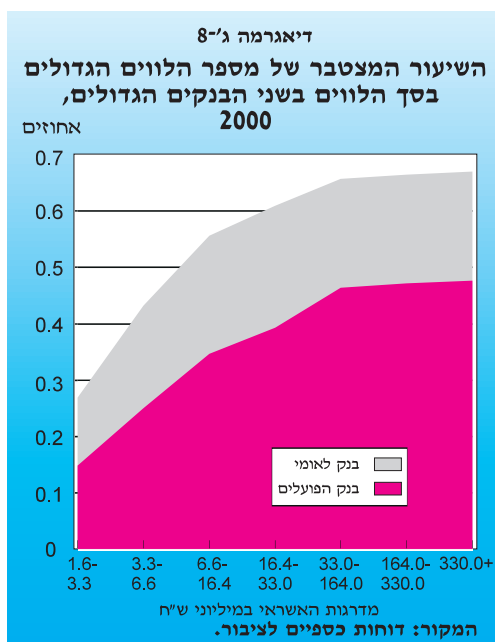
המדידה והדיווח על פי מרכזי הרווח מסייעים להנהלה בקביעת האסטרטגיה העסקית של הבנק, ובפרט בהקצאת ההון הפנוי, כי על פיה ניתן להעריך את הביצועים ואת התרומה השולית של כל אחת מהפעילויות (ברמת הלקוח). נוסף על כך מהווה הדיווח על פי מרכזי הרווח בסיס נוח לקביעת התגמול הדיפרנציאלי של העובדים. היתרון הגלום בדיווח זה נובע מכך שמערכות אלה מאפשרות אחידות בניתוח הפעילות העסקית ופילוח של ההכנסות וההוצאות במיגוון רחב של חתכים ואפיונים, אפילו ברמת הלקוח הבודד והעסקה הבודדת.

הרווח ברמת הלקוח הבודד מחושב כך: בגין לקוח המפקיד פיקדון בבנק הוא מחושב כמכפלה של סכום הפיקדון בפער הריביות (בין מחיר ההון לבין תשלומי הריבית עבור הפיקדון), ובגין לקוח הנוטל אשראי – כמכפלה של סכום האשראי בפער הריביות (בין מחיר האשראי לבין מחיר ההון). על שני סוגי הלקוחות מועמסות ההכנסות וההוצאות התפעוליות באמצעות שיטות תמחור חשבונאיות.

חישוב הרווח ברמת החטיבה מתחשב בהיקף המקורות והשימושים בה, ובמקרים של עודף מקורות מועברים העודפים על פי "מחירי מעבר" לחטיבות שבהן יש עודף שימושים. מחירי המעבר נקבעים בהתאם לתפיסה הכלכלית של הבנק, ומשקפים עלויות שוליות של גיוס מקורות¹⁹.

18 בדוחות השנתיים מפורטות התוצאות העסקיות לפי מרכזי רווח בשני הבנקים הגדולים בלבד, ולכן הניתוח להלן נסב על שני בנקים אלה. במהלך שנת 2000 הושלם פיתוח מערכת דומה ב"בנק הבינלאומי", אולם נתוני המרכזים לא פורטו במלואם בדוח הכספי השנתי.

19 אין בידינו מידע על מחירי המעבר בין החטיבות בכל בנק, וייתכן כי אלה אינם משקפים בהכרח את מחירי השוק.

כללי המדידה והדיווח מתבססים על הגדרות ומדיניות מדידה ייחודיים לכל בנק, וכדי לאפשר השוואה בין הבנקים, נאלצנו להסתייע בהנחות²⁰.

בדיקת תרומתם של מרכזי הרווח לפעילות הבנקים ולרווחיותם מצביעה על הבדלים ניכרים בין מרכזי הרווח בכל בנק ובין שני הבנקים הגדולים. להלן נתמקד בעיקריים שבהם: ב"בנק הפועלים" כולטת תרומתה של החטיבה הקמעונית לרווחי הבנק (52%, לעומת 36% ב"בנק לאומי"). רווחיות זו נגזרת מתמהיל המקורות של בנק זה: משקל פיקדונות הציבור המגויסים בחטיבה הקמעונית שלו גדול מאשר ב"בנק לאומי" (87% לעומת 68%, בהתאמה); מפני מידתה המצומצמת של התחרות על הלקוחות הקטנים, התשוואה שמקבלים מפקידים נמוכה מזו של המקורות האחרים,

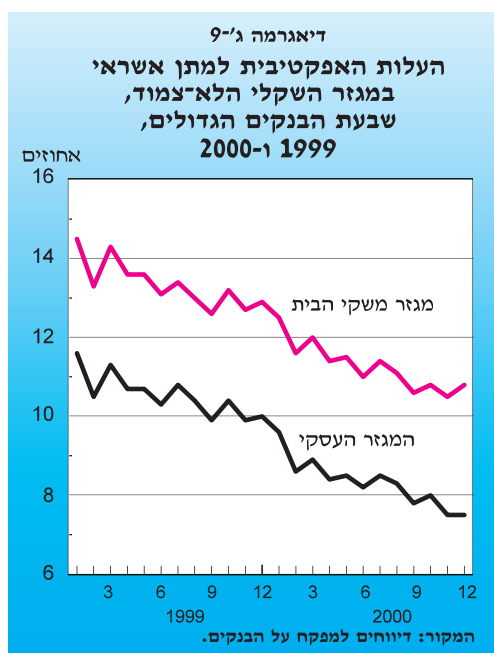
לוח ג'-13

מדדי ביצוע של מרכזי הרווח השונים בשני הבנקים הגדולים, 2000
(אחוזים)

בנק לאומי			בנק הפועלים		
פעילות עסקית	פעילות קמעונית	פעילות מסחרית	פעילות עסקית	פעילות מסחרית	פעילות קמעונית
31	21	48	41	6	53
38	26	36	40	8	52
118	71	55	78	61	61
0.73	0.73	0.44	0.65	0.98	0.67

(1) על פי משקלם של סך האשראי והפיקדונות.
המקור: דוחות כספיים לציבור.

20 "בנק לאומי" מדווח על ארבעה מרכזי רווח עיקריים: פעילות בנקאית; פעילות פרטית והשקעות; פעילות מסחרית ופעילות עסקית. כדי לאפשר השוואה עם הדיווח של מרכזי הרווח ב"בנק הפועלים", שדיווח על שלושה מרכזי רווח – פעילות קמעונית, מסחרית ועסקית – איחדנו את נתוני החטיבה הבנקאית והחטיבה לבנקאות פרטית והשקעות ב"בנק לאומי", המטפלות בעיקר במשקי בית ובלקוחות קטנים, והגדרנו אותן להלן כ"חטיבה קמעונית". הואיל ואין לנו מידע על אופן העמסת נתוני חטיבות הכספים והמטה על מרכזי הרווח השונים, התעלמנו, לצורך הניתוח, מתרומתן של אלה.

ולכן תרומתה של חטיבה זו לרווחיות "בנק הפועלים" גדולה מתרומת "בנק לאומי". משקלה הגבוה של הפעילות הקמעונית ב"בנק הפועלים" משתקף גם במספרם הגדול יחסית של הלווים הקטנים (דיאגרמה ג'7).

תפעולה של החטיבה הקמעונית יקר, ונגזר מהצורך במערך סניפים רחב ומהוצאות גבוהות על משאבים אנושיים ופיסיים. כנגד זאת, ההכנסות התפעוליות ורווחי המימון של חטיבה זו גבוהים, עקב נדירותם היחסית של מקורות חלופים למתן אשראי קמעוני, המתבטאת בעמלות ובריביות גבוהות המאפיינות פלח שוק זה. כנגד זאת בולט ב"בנק לאומי" משקלן הגדול יותר של החטיבות המסחריות והעסקיות. הפעילות בתחום העסקי מתאפיינת בתחרות רבה, מפני קיומם

של מקורות חלופים למתן אשראי – שוק ההון, חברות הביטוח ומוסדות פיננסיים כחול"ל. בחטיבות אלו ב"בנק לאומי" הרווחיות גבוהה יותר מאשר במקבילותיהן ב"בנק הפועלים", הודות למספר גדול יותר של לקוחות גדולים (דיאגרמה ג'8).

בתפעול החטיבה העסקית ההוצאות אינן גבוהות יחסית, ולכן יחס הכיסוי התפעולי בה גבוה מאשר בחטיבה הקמעונית, בשני הבנקים (לוח ג'13).

בחינת רווחי המימון לפי סוגי הלקוחות (משקי בית ולקוחות עסקיים) מלמדת כי הריבית הממוצעת לשקל אשראי (במגזר השקלי הלא-צמוד) בגין הפעילות של משקי הבית גבוהה מזו שמשלמים הלקוחות העסקיים. הדבר מוסבר בהעדר תחרות מספקת על הלקוחות הקטנים (דיאגרמה ג'9).